

Helen Birgitta Nykänen

**”JA KAIKKIEN ON TÄRKEINTÄ SAADA
OLLA OMA ITSENSÄ”**

Sukupuolen moninaisuus lastenkirjallisuudessa

TIIVISTELMÄ

Helen Birgitta Nykänen: ”Ja kaikkien on tärkeintä saada olla oma itsensä.” Sukupuolen moninaisuus lastenkirjallisuudessa

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden kandidaattiohjelma, varhaiskasvatus

Helmikuu 2024

Tässä tutkimuksessa selvitettiin, millaisten teemojen kautta sukupuolen moninaisuutta lähestytään lastenkirjallisuudessa ja millaisilla sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmillä tutkimusaineistona käytettyjä teoksia voidaan tarkastella varhaiskasvatuksen pedagogisessa toiminnassa. Aineistona käytettiin kahta lapsille suunnattua kuvakirjaa: Mila Teräksen kirjoittamaa ja Hannamari Ruohosen kuvittamaa, vuonna 2022 ilmestynyttä teosta *Ensilumi* sekä Jessica Loven kirjoittamaa ja kuvittamaa, alun perin vuonna 2018 ilmestynyttä teosta *Julius on merenneito*, josta analyysissä käytettiin Ari Jaatisen vuonna 2019 ilmestynyttä suomennosta.

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena ja analyysimenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Analyysin tuloksena löytyi viisi teemaa, joiden kautta sukupuolen moninaisuutta aineistossa lähestytään. Nämä teemat ovat sukupuolisensitiivinen lähestymistapa, sukupuolistereotyyppien purkaminen ja sukupuolen yksilöllinen ilmaisu, sukupuoli sosiaalisessa toiminnassa ja puhetavoissa määrittynään, sukupuolinormit syrjinnän mahdollistajina sekä intersektionaalisuus.

Aineiston tarkasteluun sopivia sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmiä puolestaan ovat ennakkointikertomus, vastakarvaan lukeminen, keskustelu ja vuorovaikutus, sadutus sekä projektityöskentely, jossa huomioidaan leikki ja toiminnallisuus.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys koostuu feministisestä teoriasta sekä lastenkirjallisuuden, kuvakirjoihin ja sukupuolisensitiiviseen kirjallisuuskasvatukseen liittyvästä teoriasta. Kun tutkimuksen tuloksia tarkasteltiin teoreettisen viitekehyyksen valossa, todettiin, että sukupuoli määrittyy toistuvissa sosiaalisen toiminnan ja puhetapojen muodostamisissa performansseissa, joita esiintyy sekä aineiston teoksissa että varhaiskasvatuksen arjessa. Heteronormatiivinen ajattelutapa ja biologiaan perustuva binäärinen sukupuolikäsitys tuottavat sukupuolinormeja, joiden mukaista sukupuolittamista tapahtuu varhaiskasvatuksen toiminnassa. Sukupuolisensitiivinen kirjallisuuskasvatus tarjoaakin keinoja purkaa sukupuoleen liittyviä normeja ja stereotyyppioita lapselle ominaisilla tavoilla.

Oli valittu sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmä mikä tahansa, tulee siihen liittyä oleellisena osana yhteinen keskustelu ja tilan antaminen lapsen kysymyksille. On myös tärkeää, että sukupuolisensitiivinen kasvatus ei jää yhden tuokion varaan, vaan läpäisee laajasti koko varhaiskasvatuksen arjen. Sen lisäksi, että aineistona käytetyissä teoksissa on vahva sukupuolistereotyyppioita purkava ote, niissä ilmenee myös intersektionaalinen ulottuvuus. Sukupuolen moninaisuuden rinnalla onkin tärkeää huomioida laajemmin ne risteävät erot, jotka voivat vaikuttaa lasten asemaan ja tuottaa syrjiviä käytänteitä.

Avainsanat: Sukupuoli, sukupuolen moninaisuus, varhaiskasvatus, lastenkirjallisuus, sukupuolisensitiivinen kirjallisuuskasvatus, kuvakirja

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TEORIATAUSTA	7
2.1	Sukupuolesta ja sen moninaisuudesta	7
2.1.1	<i>Feministisen teorian lähestymistapoja sukupuoleen</i>	8
2.1.2	<i>Sukupuolen moninaisuus varhaiskasvatuksessa</i>	9
2.2	Lastenkirjallisuudesta ja lukemisen tärkeydestä	11
2.3	Kuvakirjoista	12
2.4	Sukupuolisensitiivisestä kirjallisuuskasvatuksesta	14
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	16
3.1	Tutkimustehtävä	16
3.2	Tutkimusmenetelmä	16
3.3	Aineisto	17
3.4	Aineiston analyysi	19
3.5	Tutkimuksen etiikasta	22
4	TULOKSET	24
4.1	Tutkimuskysymys 1: Millaisten teemojen kautta sukupuolen moninaisuutta lähestytään Mila Teräksen ja Hannamari Ruohosen teoksessa Ensilumi (2022) ja Jessica Loven teoksessa Julius on merenneito (2019)?	24
4.1.1	<i>Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa</i>	24
4.1.2	<i>Sukupuolistereotyyppien purkaminen ja sukupuolen yksilöllinen ilmaisu</i>	27
4.1.3	<i>Sukupuoli sosiaalisessa toiminnassa ja puhetoissa määrittyvänä</i>	28
4.1.4	<i>Sukupuolinormit syrjinnän mahdollistajina</i>	29
4.1.5	<i>Intersektionaalisuus</i>	30
4.2	Tutkimuskysymys 2: Millaisilla sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmillä tutkimuskysymyksessä 1 mainittuja teoksia voidaan tarkastella varhaiskasvatikäisten lasten parissa?.....	31
5	POHDINTA	33
5.1	Johtopäätökset.....	33
5.1.1	<i>Sukupuolisensitiivisyydestä ja sukupuolen määrittymisestä sosiaalisessa toiminnassa ja puhetoissa</i>	33
5.1.2	<i>Sukupuolistereotyyppien purkamisesta ja syrjinnän pelosta</i>	35
5.1.3	<i>Intersektionaalisuudesta</i>	35
5.1.4	<i>Kuvituksesta</i>	37
5.2	Aineistona käytetyt teokset osana sukupuolisensitiivistä kirjallisuuskasvatusta	38
5.3	Tutkimuksen luotettavuudesta	40
	AINEISTO	42
	LÄHTEET	43
	LIITTEET	47
	Liite 1: Taulukko kirjan Ensilumi redusointivaiheesta	47
	Liite 2: Taulukko kirjan Julius on merenneito redusointivaiheesta.....	50
	Liite 3: Klusterointivaihe, molemmat kirjat	52
	Liite 4: Abstrahointivaihe pääluokkiin, molemmat kirjat	53

TAULUKOT

TAULUKKO 1.	OTE KIRJAN <i>ENSILUMI</i> REDUSOINTIVAIHEESTA	20
TAULUKKO 2.	OTE KIRJAN <i>JULIUS ON MERENNEITO</i> REDUSOINTIVAIHEESTA.....	20
TAULUKKO 3.	KLUSTEROINTI	21
TAULUKKO 4.	ABSTRAHOINTI PÄÄLUOKKIIN.....	22

KUVIOT

KUVIO 1.	KIRJOJEN KANNET: JESSICA LOVE (2019): <i>JULIUS ON MERENNEITO</i> SEKÄ MILA TERÄS & HANNAMARI RUOHONEN (2022): <i>ENSILUMI</i>	18
KUVIO 2.	JULIUKSEN KUVITTEELLINEN MUUTOS MERENNEIDOKSI (LOVE, 2019)...	25
KUVIO 3.	VAARIN PEILIKUVASSA ULOS TULEMINEN TAPAHTUU SATEENKARISYMBOLIIKAN VÄRITTÄMÄNÄ (RUOHONEN, 2022). VASTAKOHTANA JULIUKSEN PEILIKUVA, JOKA SYMBOLOI EPÄVARMUUTTA (LOVE, 2019).....	26
KUVIO 4.	VAARIN TAITOLUISTELUNÄYTÖS (RUOHONEN, 2022).....	27
KUVIO 5.	JULIUS PUKEUTUU MERENNEITOASUUN (LOVE, 2019).....	28
KUVIO 6.	JULIUS EI ENÄÄ SALAILE IDENTITEETTIÄÄN (LOVE, 2019)	30
KUVIO 7.	SUKUPUOLISENSITIIVISEN KIRJALLISUUSKASVATUKSEN MENETELMIÄ	31

1 JOHDANTO

Sukupuoli on moninainen ilmiö, jonka nykypäivänä ymmärretään pitävän sisälleen binääristä, biologiaan perustuvaa kaksijakoista sukupuolikäsitystä laajempia ja monitahoisempia ilmenemismuotoja. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisten teemojen kautta sukupuolen moninaisuutta lähestytään lastenkirjallisuudessa sekä tarkastella sitä, millaisilla sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmillä aineistona käytettyjä kuvakirjoja voidaan hyödyntää tarkasteltaessa sukupuolen moninaisuutta varhaiskasvatusikäisten lasten parissa. Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena, ja aineistolähtöisen sisälönanalyysin keinoin analysoitiin kahta lapsille suunnattua kuvakirjaa: Mila Teräksen kirjoittamaa ja Hannamari Ruohosen kuvittamaa teosta *Ensilumi* (2022) ja Jessica Loven kirjoittamaa ja kuvittamaa, Ari Jaatisen suomentamaa teosta *Julius on merenneito* (2019).

Ihmisellä on oikeus määritellä itse oma sukupuoli-identiteettinsä ja ilmentää sitä haluamillaan tavoilla. Kuten tutkielman otsikkoon valittu katkelma Teräksen ja Ruohosen (2022) *Ensilumi*-teoksestakin painottaa, "...kaikkien on tärkeintä saada olla oma itsensä." Tähän liittyen merkittävä edistysaskel on 3.4.2023 voimaan tullut Laki sukupuolen vahvistamisesta (295/2023), jonka myötä henkilö voi ilman lääketieteellistä perustetta hakea sukupuolen vahvistamista toiseen juridiseen sukupuoleen. Oikeus tulla hyväksytyksi omana itsenään on perusoikeus, joka ei kuitenkaan yhä tänäkään päivänä täysin toteudu yhteiskunnassa. Esimerkiksi Suomessa vuonna 2015 uudistetussa tasa-arvolaisissa (609/1986) kielletään yksiselitteisesti kaikki sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun kohdistuva syrjintä, mutta kuitenkin jo lain virallinen nimi, Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, ilmentää binääristä sukupuolikäsitystä vallitsevana normina. Todellinen tasa-arvo koskee kuitenkin kaikkia sukupuolia, sukupuolettomuutta unohtamatta.

Tämän tutkimuksen taustalla on tarve löytää keinoja käsitellä sukupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja osana varhaiskasvatuksen pedagogista toimintaa, ja näin ohjata lapsia jo pienestä pitäen kohti moninaisuutta hyväksyviä asenteita. Tähän ohjaa myös toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun velvoite, joka Opetushallituksen (2023) mukaan etenee siten, että tasa-arvosuunnittelun tulee olla käynnistynyt 1.6.2023 alkaen, ja yhdenvertaisuussuunnitelman puolestaan tulee olla valmis 1.6.2025. Velvoite koskee sekä kunnallisia että yksityisiä varhaiskasvatuspalveluiden tuottajia ja myös varhaiskasvatuksen yhteydessä järjestettävää esiopetusta (Opetushallitus [OPH], 2023). Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus [OPH], 2022) arvoperustaan kuuluu yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja moninaisuuden edistäminen, ja asiakirja velvoittaa henkilöstöä luomaan moninaisuutta kunnioittavaa ilmapiiriä.

Lastenkirjallisuus tarjoaa monipuolisen väylän käsitellä näitä teemoja lasten ikätasolle sopivalla tavalla. Se tarjoaa paitsi mahdollisuuksia esteettiseen kokeamiseen taiteen äärellä, myös tietoa kirjallisuudesta ja väylän harjoitella kriittistä lukemista (Rättyä, 2013). Kuten Rättyä (2013) toteaa, on kirjallisuuskasvatuksen tavoitteena innostaa lasta lukemisen pariin ja tarjota lukukokemuksia, jotka puolestaan mahdollistavat lukijalleen väylän oppia laajasti erilaisia taitoja. Lapselle lukeminen ja luettua aihepiiriä syventävä yhteinen keskustelu ovat hyväksi lapsen kehitykselle monin tavoin. Heikkilä-Halttunen (2015) toteaa tutkimusten osoittavan varhaislapsuuden lukuharrastuksen kehittävän taitoa tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Jokilaakson (2022) mukaan lastenkirjallisuus taas heijastelee notkeasti aikansa ilmiöitä, ja nyky-yhteiskunnan monitahoisuuden vuoksi myös lastenkirjallisuutta on tarpeen tarkastella intersektionaalisten näkökulmien kautta.

Tämän tutkielman teoriaosuudessa tarkastellaan sukupuolta feministisen teorian valossa ja perehdytään siihen, miksi biologia ei yksinään riitä sukupuolen määrittäjäksi. Lisäksi tarkastellaan sitä, kuinka sukupuolen moninaisuus tulisi huomioida varhaiskasvatuksen kentällä. Tutkielmassa syvennytään lastenkirjallisuuteen, lukemisen tärkeyteen sekä kuvakirjojen määrittelyyn liittyvään teorian teorian, sukupuolisensitiivistä kirjallisuuskasvatusta unohtamatta. Tutkimuksen toteuttaminen raportoidaan vaihe vaiheelta, tämän jälkeen tutkimuksen eettisiä näkökulmia pohtien. Tulokset kuvataan omassa luvussaan, ja lopuksi pohdintaosuudessa tuloksia tulkitaan aiemmin esitellyn teorian valossa, tämän jälkeen tutkimuksen luotettavuuteen liittyviin näkökulmiin syventyen.

2 TEORIATAUSTA

2.1 Sukupuolesta ja sen moninaisuudesta

Sukupuoli on ilmiönä hyvin monitahoinen, eikä näin ollen käsitteenä yksiselitteisesti määriteltävissä. Puhutaan siis sukupuolen moninaisuudesta, jolla tarkoitetaan niitä ihmiskunnassa esiintyviä lukuisia variaatioita, jotka liittyvät paitsi kehollisiin sukupuolipiirteisiin, myös sukupuolen kokemiseen ja ilmaisuun (Huuska, 2011). Ihmisoikeusjärjestö Seta ry (n.d.) määrittelee sukupuolen jatkumoksi, joka koostuu ”geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista.” Kun tarkastellaan sukupuolta ilmiönä, nousee keskeiseksi käsitteeksi sukupuoli-identiteetti, joka Huuskan (2011) mukaan tarkoittaa sosiaalisena identiteettinä henkilön tunnetta sosiaaliseen ryhmään kuulumisesta tai kuulumattomuudesta. On tärkeää tiedostaa, että ihmisen sukupuoli-identiteetti ei ole suoraan verrannollinen hänen kehollisiin piirteisiinsä (Huuska, 2011), ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2022) suosittaa-kin ymmärtämään yksilön sukupuolen hänen henkilökohtaisesti kokemansa sukupuoli-identiteetin mukaiseksi.

Evoluutiobiologian näkökulmasta lajien sukupuoliero pohjautuu pelkistetyimmillään anisogamiaan, sukusolujen kokoeroon (Rotkirch, 2016). Rotkirchin (2016) mukaan sukusolujen kokoeroon pohjautuu moni eläinkunnassa esiintyvä eroavaisuus yksilöiden käyttäytymisessä, mutta siitä huolimatta luonto itsessään ei toimi lopullisten sukupuoliroolien määrittäjänä: puhtaasti biologisesta näkökulmastaan katsottuna yksilöiden sukupuolitetut ominaisuudet eivät säily muuttumattomina läpi elämänkaaren, vaan vaihtelevat jopa useita muita yksilön piirteitä enemmän (Rotkirch, 2016). Juvonen (2016) puolestaan toteaa, että fysiologiset piirteet eivät voi alun perinkään yksiselitteisesti määrittää sukupuolta, sillä esimerkiksi kromosomit, sukurauhaset ja kasvuhormonit tarjoavat kahta sukupuolta runsaammin eri määrittelyvariaatioita. Myöskään anatomia ei tarjoa sukupuolelle

aukotonta ja yksiselitteistä määritelmää; tästä esimerkkinä intersukupuolisuus, jolloin kehon sisäisiä tai ulkoisia sukuelimiä ei pystytä määrittelemään selkeästi (Ylitapio-Mäntylä, 2012).

2.1.1 Feministisen teorian lähestymistapoja sukupuoleen

Biologia ei siis riitä selittämään sukupuolen ilmiötä kaikessa moninaisuudessaan. Tässä tutkimuksessa tarkastelemmekin sukupuolta feministisen teorian valossa, jonka myötä saamme sukeltaa aina vuoteen 1949 asti. Tuolloin feministi, filosofi ja kirjailija Simone de Beauvoir julkaisi teoksensa *Toinen sukupuoli*. Kahden sukupuolen välistä hierarkkista asemaa tarkasteleva Beauvoir (1999) erittelee teoksessaan seikkaperäisesti biologisiksi tosiasioiksi kutsumiaan ominaisuuksia, jotka erottavat luonnontieteen binäärisen sukupuolikäsityksen mukaiset mies- ja naissukupuolen edustajat toisistaan. Beauvoir (1999) näkee biologisten seikkojen olevan merkittävä tekijä siinä, millaiseksi naisen asema on yhteiskunnassa aikojen saatossa muovautunut. Kuitenkaan Beauvoir (1999) ei pidä näitä biologisia seikkoja ainoana naisen asemaa määrittävänä tekijänä, vaan hän korostaa tämän lisäksi sukupuolen saavan merkityksensä kulttuurisessa kontekstissa, ihmisten sosiaalisessa kanssakäymisessä rakentuvana. *Toiseuden* käsitettä ei voi olla ilman *ensimmäistä*, ja tästä asetelmasta on syntynyt myös pohja Beauvoirin (1999) ajatuksille naisen asemasta; kulttuuriimme on sidottu ne sosiaaliset ajatus- ja käyttäytymismallit, jotka ovat aikojen saatossa muovanneet miehestä ensimmäisen, sukupuolisen normaalin, jolle nainen toisena sukupuolena on monin tavoin alisteinen. Beauvoir (1999) siis näkee sukupuolen kahtiajakoisena, mutta antaa sukupuolen käsitteelle myös sosiaalisesti rakentuvan merkityksen biologisten ominaisuuksien rinnalle.

1990-luvulla ilmestyneessä teoksessaan *Hankala sukupuoli* filosofi Judith Butler puolestaan haastaa käsityksen sukupuolesta biologisesti ja sosiaalisesti erillisinä käsitteinä ja kyseenalaistaa myös sukupuolen jyrkän kahtiajakoisuuden. Butler (2006) herättää pohtimaan biologista sukupuolikäsitystä; määrittääkö biologisen sukupuolen anatomia, hormonit vai kenties kromosomit? Vai onko tässäkin kyse diskursseista, siitä kuinka tietyt luonnollisina pidetyt sukupuolen ominaisuudet ovatkin todellisuudessa rakentuneet keskustelussa ja tuotettu kulttuuri-

sesti kuten sosiaalinen sukupuoli, häivyttäen näin ollen eron sosiaalisen ja biologisen sukupuolen väliltä (Butler, 2006)? Kun evoluutiobiologia näkee sukupuolet pohjimmiltaan heteroseksuaalisesti tapahtuvan lisääntymisen välineinä, myös Butler (2006) pohtii sitä, missä määrin ihmisen sukupuoli-identiteetti rakentuu normatiivisten ihanteiden ympärille henkilön oman kokemuksen sijaan. Butler (2006) puhuu sukupuolijakoa sääntelevistä käytännöistä, joita synnytetään ja ylläpidetään sosiaalisesti ja jotka tuottavat kulttuurisesti hyväksytyjä sukupuoli-identiteettejä heteroseksuaaliseen matriisiin perustuen. Nämä käytännöt sulkevat pois identiteettejä, jotka eivät sovi kulttuuriin ja sosiaalisiin normeihin. Butlerille (2006) sukupuoli ei kuitenkaan ole pysyvä ja muuttumaton identiteetti, vaan sarja toistuvia ruumiillisia ja kielellisiä tekoja, performanssi, joka rakentuu ja toistuu sosiaalisessa toiminnassa ja näin ollen antaa tilaa myös laajemmalle käsitykselle sukupuolesta ja sen moninaisuudesta.

Myös Ylitapio-Mäntylä (2009) tuo esille yhteiskunnassa vallitsevan heteronormatiivisen ajattelutavan, joka kumpuaa biologisesta sukupuolen määrittelystä ja pitää yllä sukupuolistereotyyppioihin nojaavaa ajattelua. Eskelisen ja Itäkaaren (2020) mukaan heteronormatiivisuudella tarkoitetaan ajattelutapaa, jossa binäärisen sukupuolikäsityksen mukaisesti ajateltuna vastakkaiseen sukupuoleen kohdistuva halu on yhteiskunnassamme seksuaalisuuden muodoista toivottu. Sukupuolistereotyyppiolla puolestaan tarkoitetaan sellaista ajattelua, jolla ylläpidetään biologiaan perustuvaan sukupuolijärjestelmään liitettyjä kaavamaisia oletuksia naisena ja miehenä olemisesta (Ylitapio-Mäntylä, 2012). Kun sukupuolistereotyyppiat sisäistetään lapsena, ohjailevat ne valintoja paitsi lapsuudessa myös aikuisuudessa, ulottaen vaikutuksensa aina koulutukseen ja ammatinvalintaan saakka (Ylitapio-Mäntylä 2012).

2.1.2 Sukupuolen moninaisuus varhaiskasvatuksessa

Butlerin ajatuksia sukupuolesta kehollisten ja kielellisten tekojen performanssina voidaan tarkastella myös varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Lapsen oma henkilökohtainen sukupuolikokemus, sitä ilmentävä toiminta, aikuisen reaktiot ja kasvatusyhteisössä vallitsevat puheen ja toiminnan tavat muodostavat niitä performansseja, jotka parhaimmillaan voivat antaa lapselle kokemuksen hyväksytyksi tulemisesta omana ainutlaatuisena itsenään, tai pahimmillaan ohjata lasta kohti

syrjiviä käytäntöjä vahvistavia ajatusmalleja. Lapsi omaksuu ympäröivässä kulttuurissa esiintyviä sukupuolikäsityksiä ja rakentaa samalla käsitystä itsestään, ilmaisten omaa sukupuolikokemustaan sekä sanoin että toiminnoin (Huuska, 2011). Jotta lapsella olisi mahdollisuus ilmaista turvallisesti omaa sukupuolista identiteettiään ja kasvaa sukupuolisensitiiviseksi toisen ihmisen kohtaajaksi, tulee kasvattajien kiinnittää huomiota kasvatusyhteisön vuorovaikutukseen ja siihen, kuinka oppimisympäristöt on suunniteltu tukemaan sukupuolisensitiivistä kasvatusta. Tämä tulee selkeästi esiin myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (OPH, 2022), joka velvoittaa henkilöstöä rakentamaan oppimisympäristöt sukupuolten tasa-arvoa vahvistaviksi ja sukupuolistereotyyppioita purkaviksi. Eskelisen ja Itäkareen (2020) mukaan sukupuolisensitiivisyys tarkoittaa varhaiskasvatuksen kontekstissa lapsen kohtaamista yksilönä, välttämällä lapsen oletettuun sukupuoleen liitettyjä stereotyyppisiä odotuksia. Yhtä lailla myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (OPH, 2022) ohjaa henkilöstöä kohti sukupuolisensitiivistä kasvatustapaa, jossa lasta ei ohjata sukupuolistereotyyppioiden mukaisiin valintoihin, vaan vältetään sukupuoleen liitettyjä ennako-odotuksia.

Ylitapio-Mäntylän (2009) mukaan kasvattajat kuitenkin suhtautuvat sukupuoleen usein biologisen ajattelumallin mukaisesti, mikä on ongelmallista monin tavoin: se ei huomioi henkilöiden yksilöllisyyttä, ja pidemmälle vietyä biologia voi tuottaa myös muita luokittelun perusteita, kuten henkilön ulkoiseen olomuotoon liittyviä ominaisuuksia (Ylitapio-Mäntylä, 2009). Tämän perusteella voidaankin todeta biologiseen sukupuolikäsitykseen nojaamisen vievän kohti monilta osin syrjiviä käytänteitä. Jotta tältä vältyttäisiin, tulee sukupuolisensitiivisen kasvattajan siis tiedostaa ne arjessa vallitsevat käytännöt, joiden taustalla vallitsevat oletukset vahvistavat sukupuolijaottelua ja ylläpitävät käsityksiä sukupuolistereotyyppisistä toimintatavoista (Eskelinen & Itäkare, 2020). Omien arvojen ja uskomusten tunnistaminen ja kriittinen arviointi on myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (OPH, 2022) mukaisesti kasvatushenkilöstön perusedellytys yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävän toimintakulttuurin rakentamiselle. Lisäksi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (OPH, 2022 s. 48–49) esiintyvä oppimisen alue ”Minä ja meidän yhteisömme” velvoittaa tarkastelemaan sukupuolten moninaisuutta osana ihmisten samanarvoisuutta korostavaa kasvatusta.

Siippainen (2018) tarkastelee väitöstutkimuksessaan aikuisten ja lasten välisiä suhteita vuorohoitopäiväkodissa ja havainnoi, että lapsen arkeen liittyy sukupuoleen kytkettyjä tulkintoja, jotka tuottavat sekä lasten että aikuisten ylläpitämiä sukupuolittavia toimintamalleja. Nämä ”sukupuolittamisen tekniikat” (Siippainen, 2018 s.74) näkyvät sekä puheen että toiminnan tasolla, kuten sukupuoleen viittaavien määreiden käytössä ja sukupuoleen perustuvien leikkiryhmien muodostamisessa. Tällaiset sukupuolinormeihin kytkeytyvät tulkinnot ja niistä johdetut arjen käytännöt eivät edistä lapsen tulemista huomioiduksi yksilönä, ja binääriseen sukupuolikäsitykseen perustuvina ne eivät myöskään huomioi sukupuolen moninaisuutta. Sukupuolinormeilla tarkoitetaan erilaisia sukupuoleen liitettyjä olettamuksia, jotka voivat tuottaa käsityksiä tiettyä sukupuolta olevan henkilön ulkonäöstä, käyttäytymisestä tai soveltuvuudesta johonkin tehtävään (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2022).

Moninaisessa maailmassa lapset havaitsevat eroja ihmisten välillä, eikä myöskään mahdollinen eriarvoisuus ja syrjintä jää heiltä huomaamatta (Eerola-Pennanen ym., 2022). Ihminen on aina enemmän kuin vain yksittäisen ominaisuutensa edustaja. Henkilökohtainen sukupuolikokemus on yksi tärkeä osa ihmistä ja hänen identiteettiään, mutta ihmiselämä koostuu sen lisäksi monista muista osa-alueista, jotka risteävät ja muodostavat yksilöllisen kokonaisuuden. Tässä on kyse intersektionaalisuudesta, jossa pohjimmiltaan on kyse valtasuhteista, joita tarkasteltaessa on otettava huomioon erilaisia henkilön elämään liittyviä muuttujia, kuten esimerkiksi ikä tai etninen tausta (Rossi, 2010). Kasvattajan tulee siis toteuttaa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoisuutta kunnioittavaa pedagogiikkaa sekä mallittaa hyväksyvää ja moninaisuutta kunnioittavaa asennetta ja vuorovaikutusta. Eerola-Pennanen kumppaneineen (2022) painottaakin, että yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta huomioivassa varhaiskasvatuksessa tulee kiinnittää huomiota inklusiiviseen kasvatustajatteluun, joka edistää tasa-arvon ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista sekä pyrkii poistamaan ympäristöstä eriarvoisuutta synnyttäviä tekijöitä.

2.2 Lastenkirjallisuudesta ja lukemisen tärkeydestä

Aerila ja Kauppinen (2021) määrittelevät lastenkirjallisuuden yksinkertaisesti lapsia varten kirjoitetuksi kirjallisuudeksi, joka sisältää kaikki kirjallisuuden lajit aina

runoista tietokirjoihin. Mustola (2014) puolestaan esittää lastenkirjallisuuden määrittelyn olevan haasteellista: sitä ei voi määritellä vain lukijakuntansa kautta, sillä lastenkirjallisuutta voivat lukea sekä lapset että aikuiset. Jos taas määritelmässä viitataan tarkoitettuun lukijakuntaan, ei ole aina yksiselitteistä mikä on kirjoitettu juuri lapsille (Mustola, 2014). Vaikka Mustolan (2014) mukaan lastenkirjallisuuden määritelmä ei olekaan täysin ratkaistavissa, on se myös jotain, joka määrittyy aina uudelleen osana kulttuuria ja yhteiskuntaa; tästä esimerkkinä vaikkapa se, kuinka ajan kuluessa kirja on muuttunut materiaalisesta objektista erilaisiin teknologian muotoihin (Mustola, 2014). Myös Jokilaakson (2022) mukaan lastenkirjallisuus on kirjallisuudenlajina sidottu vahvasti aikaansa ja heijastelee aikuisten kirjallisuutta nopeammin yhteiskunnassa meneillään olevia muutoksia. Lastenkirjallisuus siis tarjoaa väylän lähestyä ajankohtaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä lasten ikätasolle sopivalla tavalla.

Kielellistä kehitystä tukevat toimintatavat ovat muutoinkin keskeinen osa varhaiskasvatusta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (OPH, 2022) ohjaa tutustuttamaan lapsia erilaisiin teksteihin sekä hyödyntämään lukemista, tarinoiden kerrontaa ja kiireetöntä keskustelua uuden oppimisessa. Lepolan ja kumppaneiden (2009) mukaan kuvakirjojen lukemisen yhteydessä tapahtuva yhteinen keskustelu tarinan tapahtumista tukee lapsen ymmärtävää kuuntelua sekä kehittää lapsen omaa tarinan kerrontaa. Myös Lerkkanen kollegoineen (2018) painottaa, että lapsen sanavaraston, tarkkaavaisuuden ja keskittymiskyvyn kehityksen kannalta on merkityksellistä sekä lukea lapselle ääneen että keskustella luetusta tekstistä. Yhteiseen keskusteluun kannustaa myös Heikkilä-Halttunen (2015), jonka mukaan lastenkirjat tuovat kaikki elämän ilmiöt lasten ulottuville ja toimivat välineinä tunnekasvatuksessa ja vaikeiden aiheiden käsittelyssä. Vuorovaikutteinen lukeminen onkin siis hyvä keino käsitellä kirjallisuudesta nousevia teemoja ja on hyödyksi myös lapsen kielelliselle kehitykselle.

2.3 Kuvakirjoista

Kuvakirja antaa lapselle ilon ja mielihyvän kokemuksia, ja kuvitus tarjoaa lapselle väylän syventyä kirjallisuuteen omaehtoisesti jo silloin, kun lukutaitoa ei ole vielä opittu (Suojala, 2002). Kuvakirjalla on tärkeä kasvatuksellinen ulottuvuus myös siksi, että sen keskeiset teemat ovat perinteisesti liittyneet suvaitsevaisuuteen ja

erilaisuuden hyväksymiseen, mikä Suojalan (2002) mukaan on näkynyt erityisesti eläinaiheisissa kuvakirjoissa, mutta nykyisin yhä enemmän myös niissä, joissa päähenkilö on lapsi. Kuten lastenkirjallisuuden, myöskään kuvakirjan määrittely ei ole yksiselitteistä. Heinimaan (2001) mukaan eräs tapa määritellä kuvakirja on se, että kuvakirja voi kertoa tekstin ja kuvien kautta tarinaa siten, että kuvitusta löytyy jokaiselta aukeamalta. Toisaalta myös kuvitettuja kirjoja voidaan jakaa eri ryhmiin, kuten Ulla Rhedin (1992) on tehnyt luokitellessaan kuvakirjat kolmeen kategoriaan. Kategorioiden nimeämisessä olen turvautunut Heinimaan (2001) suomennoksiin, jotka kuuluvat seuraavasti: eepiset kuvakirjat, laajennetut kuvakirjat ja alkuperäiset kuvakirjat. Rhedinin (1992) luokituksessa eepinen kuvakirja tarkoittaa kirjaa, jossa kuva ei varsinaisesti tuo tarinaan mitään uutta tekstin lisäksi, vaan päähuomio on tekstissä, jonka kertomaa kuva vahvistaa. Toisen kategorian laajennettu kuvakirja puolestaan kertoo tarinaa kuvan avulla siten, että itse teksti voi olla hyvinkin pelkistettyä, mutta kuva tuo tarinaan uusia ulottuvuuksia ja vie tarinaa eteenpäin (Rhedin, 1992). Kolmannen kategorian alkuperäisessä kuvakirjassa kuva ja teksti vievät tarinaa eteenpäin vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (Rhedin, 1992). Alkuperäisessä kuvakirjassa kuvitus ja kirjan taitto on huolellisesti suunniteltu siten, että kuvitus sisältää ”hiljaista tietoa”, joka kuljettaa tarinaa eteenpäin tekstin rinnalla (Rhedin, 1992 s. 99).

Kuvakirja toimii sekä verbaalisen että visuaalisen kommunikaation kanavana (Nikolajeva & Scott, 2006). Kuvitus onkin lastenkirjallisuudessa olennainen osa, sillä kuvien katselu johdattaa tarinaa eteenpäin ja auttaa lasta myös sisäistämään tekstin sanomaa. Suojala (2002) kuvailee kuvakirjaa taideteokseksi, joka tarjoaa esteettisen elämyksen lisäksi mahdollisuuksia pohtimiseen, ihmettelyyn ja tiedolliseen oppimiseen. Nikolajeva ja Scott (2006) toteavatkin, että parhaimmassa tapauksessa teksti ja kuvat kuljettavat tarinaa eteenpäin vuorotellen, niin että kyse on enemmänkin verbaalisen ja visuaalisen ilmaisun yhteistyöstä kuin vain saman viestin toistamisesta sekä kuvin että sanoin. Kuvan ja tekstin vuoropuhelussa muodostuvasta luontevasta kokonaisuudesta puhuu myös Heinimaa (2001). Huovinen (2003) tuo ilmi kuvakirjojen opettavaisen luonteen, sillä kuvakirjat tarjoavat lapselle tutustumismatkan kuvalliseen kieleen ja sen elementteihin, kuten muotoihin ja väreihin. Kuvittaja ei saa kuitenkaan sortua lasten aliarviointiin, sillä vaikka lapsen oma kuvallinen ilmaisu olisikin vielä kömpelöä, tulee hänelle tarjota visuaalisesti ja esteettisesti taidokasta kuvitusta (Huovinen, 2003).

2.4 Sukupuolisensitiivisestä kirjallisuuskasvatuksesta

Kirjallisuuskasvatus rakentuu Rättyän (2013) mukaan kolmen peruspilarin vaaraan, joita ovat lukukokemusten mahdollistaminen, kirjallisuuden valitseminen luettavaksi ja käsiteltäväksi sekä luetun työstämiseen sopivien menetelmien valinta. Sukupuolisensitiivisessä kirjallisuuskasvatuksessa kasvattajan tuleekin paneutua huolella käsiteltävien teosten valintaan ja niihin menetelmiin, joilla luettua työstetään ja näin mahdollistetaan lapsille erilaisia tapoja olla ja katsoa maailmaa (Itäkare & Oja, 2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (OPH, 2022) yksiselitteisesti ilmaisee varhaiskasvatuksen olevan sukupuolisensitiivistä ja velvoittaa henkilöstöä tukemaan vuorovaikutuksellaan lapsen oman identiteetin ja itsetunnon kehitystä. Asiakirja ohjaa myös tutustumaan lastenkirjallisuuteen ja hyödyntämään rikasta tekstiympäristöä osana monilukutaidon, vuorovaikutustaitojen sekä kielellisten taitojen kehittymistä tukevaa pedagogiikkaa (OPH, 2022).

Vaikka lastenkirjallisuudesta löytyy teoksia, jotka on jo alun perin kirjoitettu sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta, on kirjallisuuskasvatuksessa myös menetelmiä, joiden avulla sukupuolisensitiivistä lähestymistapaa voidaan soveltaa myös aihepiirin ulkopuoliseen lastenkirjallisuuteen. Perinteisiä sukupuolinormeja voidaan rikkoa kääntämällä päähenkilö vastakkaisen sukupuolen edustajaksi, kuten Earles (2017) on tehnyt tutkiessaan, kuinka lasten ymmärrys sukupuolesta rakentuu. Earlesin (2017) lukuhetkillä luettiin lapsille kahta kuvakirjaa, joita oli muutettu siten, että miespuolinen päähenkilö ilmensi hoivaa ja rakkautta, kun taas naispuolinen päähenkilö seikkailua, vapautta ja fyysistä kyvykkyyttä. Lukuhetkiin liittyi olennaisena osana tarinan jälkeen käyty yhteinen keskustelu (Earles, 2017). Tällaista toisin kertomisen menetelmää ehdottavat myös Itäkare ja Oja (2022) osaksi sukupuolisensitiivistä kirjallisuuskasvatusta. Toisin kertominen on osa laajempaa vastakarvaan lukemisen ideaa, jolla tarkoitetaan tekstissä esiintyvien sukupuolistereotyyppien ja sukupuolten välisten epätasa-arvoisten asetelmien kyseenalaistamista (Itäkare & Oja, 2022). Myös laajempikestoinen projektityöskentely on hyvä menetelmä sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen toteuttamiseksi; projektissa voidaan hyödyntää erilaisia toiminnallisia ja taiteen rajat ylittäviä työtapoja, ja työskentelyn tavoitteet voidaan asettaa vastaamaan laajasti lapsiryhmän erilaisia tarpeita (Itäkare & Oja, 2022). Tällöin sukupuolisensi-

tiivinen pedagogiikka ei jää vain yhden tuokion varaan, vaan läpäisee varhaiskasvatuksen eri osa-alueet. Myös Huuska (2011) painottaa, että sukupuolen moninaisuuden tarkastelun tulee olla koko opetuksen läpäisevää yksittäisten opetuskertojen sijaan, ja vaikka Huuska (2011) puhuukin ammatillisesta opetuksesta, on periaate täysin siirrettävissä myös varhaiskasvatuksen kontekstiin.

Varhaiskasvatuksen keskeinen toimintamuoto on leikki, jolla on tärkeä merkitys jo itsessään, mutta myös kokonaisvaltaisena oppimisen keinona (OPH, 2022). Leikkiä tuleekin hyödyntää myös sukupuolisensitiivisessä kirjallisuuskasvatuksessa. Tällöin tarinaan voidaan tutustua teematyöskentelyn myötä, aloittaen tarinan esittelystä vaikkapa näytelmän, pöytäteatterin tai kuvien keinoin (Harju, 2006). Juuri tähän Harjun kuvailemaan teematyöskentelyyn myös Itäkare ja Oja (2022) viittaavat puhuessaan projektityöskentelystä. Sen seuraavassa vaiheessa lapset palauttavat tarinan mieleensä valitun menetelmän avulla, joka voi olla esimerkiksi piirtäminen, näytelmä tai tarinan kertominen kuvakorttien avulla, ja tämän jälkeen tarinaan syvennyttään erilaisten leikkien kautta (Harju, 2006). Teematyöskentely on alun perin tarkoitettu kielellistä kehitystä tukeväksi menetelmäksi, mutta kun se otetaan osaksi sukupuolisensitiivistä kirjallisuuskasvatusta, saadaan luotua kokonaisuus, joka kehittää lapsen osaamista laajasti kielellisen toiminnan, leikin ja asennekasvatuksen keinoin.

Toiminnallinen kirjallisuuskasvatuksen menetelmä on myös Aerilan (2010) väitöstutkimuksessaan yläkoululaisille toteuttama ennakointikertomus, jota voidaan soveltaa myös varhaiskasvatusikäisille sopivin tavoin. Menetelmässä lapsi saa tulkita kesken jääneen kertomuksen ja arvata sille jatkon, jonka tuottaa alkuperäisen kertomuksen tyyliä noudattelevaan tarinalliseen muotoon (Aerila, 2010). Tällöin voidaan soveltaa myös sadutuksen menetelmää, jossa lapsi on aktiivisena toimijana tuomassa ääntään kuuluviin (Backman-Nord ym., 2023). Sadutuksessa lasta pyydetään kertomaan tarina, jota aikuinen ei kysymyksillään johdattele, ja jonka hän kirjoittaa muistiin mitään muuttamatta tai sisältöä analysoimatta (Backman-Nord ym., 2023). Sadutuksen fokus ei siis ole luetun kirjallisuuden käsittelyssä, vaan, kuten Backman-Nord kumppaneineen (2023) tuo ilmi, lapsen itseilmaisussa ja aktiivisessa roolissa omien näkökulmiensa esiintuojana. Sadutuksen myötä lapsi saa näin ollen tutustua kirjallisuuteen kertojan roolissa.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen tavoitteena on tutkia sitä, millaisten teemojen kautta sukupuolen moninaisuutta lähestytään lastenkirjallisuudessa. Tämän lisäksi tavoitteena on löytää keinoja, joilla aineistona käytettyä kirjallisuutta voidaan hyödyntää sukupuolen moninaisuuteen liittyvien teemojen käsittelyssä varhaiskasvatuksessa.

Tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1. Millaisten teemojen kautta sukupuolen moninaisuutta lähestytään Mila Teräksen ja Hannamari Ruohosen teoksessa *Ensilumi* (2022) ja Jessica Loven teoksessa *Julius on merenneito* (2019)?**
- 2. Millaisilla sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmillä tutkimuskysymyksessä 1 mainittuja teoksia voidaan tarkastella varhaiskasvatusikäisten lasten parissa?**

3.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimuskysymyksiin etsitään vastauksia laadullisen tutkimuksen avulla. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullinen aineisto on pelkistetyimmillään tekstiä, jonka synty voi olla joko tutkijasta riippuvaa tai riippumatonta. Tässä tutkimuksessa aineisto onkin Eskolaa ja Suorantaa (1998) mukaillen kirjallista ja kuvallista aineistoa, joka on tuotettu muuta tarkoitusta varten. Tutkittava aineisto koostuu siis lasten kuvakirjallisuudesta.

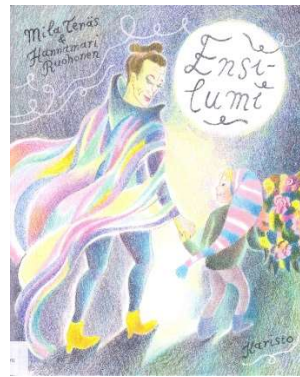
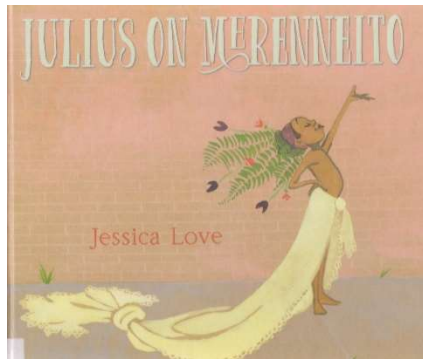
Aineiston analysointimenetelmänä käytetään aineistolähtöistä sisällönanalyysia, jossa edetään vaiheittain aineistosta löydetyn informaation pelkistämisen, ryhmittelyn ja luokittelun kautta kohti päätuloksia (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Sisällönanalyysi menetelmänä saa myös kritiikkiä Salon (2015) toimesta, sillä menetelmää käytettäessä on vaarana sortua vain luokittelemaan ja järjestelemään,

lopulta jättäen sivurooliin varsinaisen sisällön tulkitsemisen ja laadulliseen tutkimukseen kytkeytyvän tavoitteen löytää aineistosta jotain aiemmin havaitsematonta, uusia ymmärtämisen ulottuvuuksia. Tästäkin huolimatta koen, että sisällönanalyysi on tässä tutkimuksessa toimivin keino saada vastaukset tutkimuskysymyksiin. Flick (2018) painottaa, että tutkimusmenetelmän valinnan tulee perustua huolella reflektoituun päätökseen, ja myös tässä tutkimuksessa aineistolähtöisen sisällönanalyysin valinta on perusteltu päätös. Molemmat teokset näet pitävät sisällään monenlaisia ilmaisun tapoja, joita luokittelemalla voidaan löytää ne pääteemat, joiden kautta sukupuolen moninaisuus teoksissa ilmenee.

Kuten Vilkka (2021) sanoo, voidaan tutkimuksen tuottama uusi tieto ymmärtää myös siten, että tutkija osoittaa tutkimuksensa perusteella, kuinka aiempaa tietoa voidaan hyödyntää uusilla tavoilla. Vilkka (2021) toteaa, ettei aineistolähtöinen sisällönanalyysi pääty vielä päätulosten löytymiseen, vaan tulosten todellinen informaatio saadaan esiin niitä aiempaan teoriaan vertaamalla. Näin ollen tässäkin tutkimuksessa ei ole kyse pelkästä luokittelemisesta, vaan löydettyihin teemoihin perehdytään syvemmin sekä haetaan teoreettisen viitekehyksen kautta keinoja, joilla aineistona käytettyjä kirjoja voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksen sukupuolisensitiivisessä pedagogiikassa. Vaihtoehtona olisi voinut olla diskurssianalyysi, mutta vaikka tutkimuksessa osittain onkin kysymys sekä tekstin ja kielen käytön tutkimuksesta että tekstin tuottamien merkitysten analysoinnista (Tuomi & Sarajärvi, 2018), on aineistossa läsnä myös vahva kuvallinen ulottuvuus. Näin ollen aineistoksi valittuja teoksia ei voida analysoida kokonaisuudessaan diskurssianalyysin keinoin, vaan diskurssianalyysia hyödynnetään osana laajempaa sisällönanalyysia.

3.3 Aineisto

Tutkimuksen aineisto koostuu kahdesta kuvakirjasta, jotka ovat Mila Teräksen kirjoittama ja Hannamari Ruohosen kuvittama *Ensilumi* (2022) sekä Jessica Lovén kirjoittama ja kuvittama, Ari Jaatisen suomentama *Julius on merenneito* (2019). Näistä viimeisenä mainittu teos antoi alkusysäyksen koko tutkimukselle. Olin tutustunut kirjaan jo aikaisemmin, ja tuolloin vaikuttanut teoksen tyylistä käsitellä suuria ja merkityksellisiä asioita runsaan kuvituksen ja vähäeleisen tekstin keinoin.

KUVIO 1. Kirjojen kannet: Jessica Love (2019): *Julius on merenneito* sekä Mila Teräs & Hannamari Ruohonen (2022): *Ensilumi*

Tutkimukseni aihevalinnan pohjana oli myös tarve löytää konkreettisia keinoja siihen, kuinka sukupuolen moninaisuuteen ja tasa-arvoon liittyviä teemoja voidaan käsitellä varhaiskasvatusikäisten lasten parissa. Näistä lähtökohdista syntyi ajatus tutkia sekä sukupuolen moninaisuuden ilmenemistapoja lastenkirjallisuudessa että kirjallisuuskasvatuksen tarjoamia keinoja käsitellä sukupuolta ilmiönä lapsentasoisesti. Aiheen jo hieman kypsyttyä mukaan astui vielä Teräksen ja Ruohosen teos *Ensilumi*, jossa jo tekstitasolla tuodaan selkeästi esille transsukupuolisuuteen liittyvä teema. Tässäkin teoksessa tarinaa kerrotaan tekstin lisäksi runsaan ja värikkään kuvituksen, kuten myös sekä tekstissä että kuvituksessa esiintyvän symboliikan keinoin. Molemmissa teoksissa aihetta lähestytään siis myös monilukutaidon ja kuvallisten ulottuvuuksien hyödyntämisen näkökulmista, tarkastellen niitä erilaisia kerroksia, joita teosten tekstit ja kuvat paljastavat suoraviivaisen kerronnan lisäksi.

Vilka (2021) korostaa, että laadullisessa tutkimuksessa tutkimusaineiston riittävyttä ei mitata aineiston määrällä vaan sen laadulla, sillä laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä määrälliselle tutkimukselle tyypilliseen yleistettävyyteen. Onkin siis perusteltua sanoa, että tämän tutkimuksen kahdesta kirjasta koostuva aineisto ei ole liian suppea, sillä vaikka aineisto on määrällisesti pieni, on se aihepiiriltään kuitenkin vahvasti sukupuolen moninaisuuteen liittyvä. Toisaalta Vilka (2021) näkee myös erilaisten aineistojen yhdistelyn rikkautena tutkimuksen kannalta, ja koska tässä tutkimuksessa aineisto koostuu selkeästi sukupuolisensitiivisellä otteella tuotetusta kirjallisuudesta, toisi vaikkapa perinteisen satukirjallisuuden mukanaolo tutkimukseen erilaisia ulottuvuuksia.

3.4 Aineiston analyysi

Kuten Flick (2018) sanoo, ei aineiston valinta itsessään vielä riitä, vaan aineistosta täytyy myös löytää ne kohdat, jotka ovat merkityksellisimpiä tutkimuksen kannalta. Aineiston analysointi alkoi valittujen kirjojen lukemisella, ja myös kuvitusta aloin tässä vaiheessa katsella sillä ajatuksella, että tulisin myöhemmin etsimään myös siitä vastauksia tutkimuskysymyksiini. Seuraavassa vaiheessa määrittelin analyysiyksikön (Tuomi & Sarajärvi, 2018), joka tässä tapauksessa oli *ilmaisuu*. Päädyin analysoimaan ilmaisuja, sillä ne voivat olla kuvallisia tai sanallisia, tai molempien yhdessä muodostamia, samoin kuin vertauskuvallisia ja symbolisia. Termi ilmaisuu ei myöskään rajoitu yksittäiseksi sanaksi tai lauseeksi, vaan se voi olla myös useammista virkkeistä tai erilaisista elementeistä koostuva ajatuskokonaisuus tai tapahtuman kuvaus. Ja koska analysoitava aineisto koostuu kirjallisuudesta, taiteesta, on se luonnollisesti taiteellista ilmaisua jo itsessään.

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheet etenivät Tuomen ja Sarajärven (2018) esittämän jaottelun mukaisesti. Redusointi- eli pelkistämisvaiheessa etsin aineistosta sellaisia sanallisia ja kuvallisia ilmauksia, jotka liittyivät oleellisesti tutkimustehtävään (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Pelkistämisvaihetta Vilkka (2021) kuvaa aineiston tiivistämiseksi tutkimuskysymysten ohjaamana. Tässä vaiheessa loin taulukon, johon listasin löytämiäni alkuperäisilmauksia (Tuomi & Sarajärvi, 2018), jotka olivat osin suoria lainauksia kirjoitetusta tekstistä, osin kuvan esitellyä sanallisessa muodossa. Alkuperäisilmauksiin sisältyi myös kuvauksia suu-remmista kokonaisuuksista, joissa kuvan, tekstin ja symbolisten tai vertauskuvallisten merkitysten kautta saadaan tietoa tutkittavasta aiheesta. Koska alkuperäisilmaukset olivat osin hyvinkin laajoja, pelkistettiin ne tässä vaiheessa kuvaamaan ilmiötä yksinkertaisemmilla ilmauksilla. Alla olevissa taulukoissa on esitetty lyhyet pätkät redusointivaiheessa luomistani taulukoista, jotka ovat kokonaisuudessaan nähtävillä liitteissä 1 ja 2.

TAULUKKO 1. Ote kirjan *Ensilumi* redusointivaiheesta

Alkuperäisilmaukset kirjasta <i>Ensilumi</i>	Pelkistetyt ilmaukset
TEKSTI: "Minä olen nainen. Minä olen 60-vuotias, iso nainen."	Oma käsitys sukupuolestaan Henkilökohtainen identiteetti Itsensä ja ominaisuuksiensa määrittely Ulos tuleminen Itsensä hyväksyminen Intersektionaalisuus
KUVA: Värikkäitä, kukoistavia kasveja ikkunalla	Sateenkaarisymboliikka Moninaisuuden hyväksymisen symboliikka
TEKSTI: "Hän osoittaa kuvia itseltään pienenä. Hän näyttää niissä totiselta."	Identiteetin ristiriita
KUVA: Valokuvan lapsi kuvattu tummissa sävyissä. Kaikki kuvissa totisia.	Identiteetin ristiriita Ympäristön suhtautuminen

TAULUKKO 2. Ote kirjan *Julius on merenneito* redusointivaiheesta

Alkuperäisilmaukset kirjasta <i>Julius on merenneito</i>	Pelkistetyt ilmaukset
KUVA: Juliuksella arka katse, ujo olemus	Epävarmuus muiden hyväksynnästä Hämmennys
KUVA: Yhden vähätekstisen ja yhden tekstittömän aukeaman aikana kuvitaan Juliuksen muodonmuutos merenneidoksi: riisuu vaatteet, tekee huonekasvista pitkät hiukset, sitoo pitsiverhoista pyrstön, seisoo lopuksi ylpeässä asennossa merenneitona	Itsevarmuus Puhkeaminen kukkaan Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus
KUVA: Mummi saapuu paikalle, katsoo Juliusta kulmat kurtussa	Ympäristön suhtautuminen Ulos tuleminen
KUVA: Juliuksen ylpeä asento sulaa, ilme muuttuu pettymystä ja epävarmuutta kuvastavaksi, Julius katsoo asuaan, katsoo myös itseään peilistä	Epävarmuus muiden hyväksynnästä Identiteetin ristiriita Pelko
KUVA JA TEKSTI: Mummi ojentaa Juliukselle helminauhan: "Ovatko nämä minulle?"	Toivo Rohkaisu Ympäristön suhtautuminen Tuki ja kannustus Helpotus

Redusoinnin jälkeen pelkistetyt ilmaukset ryhmiteltiin eli klusteroititiin siten, että redusointivaiheessa luodut pelkistetyt ilmaukset jaettiin ryhmiksi, luotiin siis alaluokat, joiden avulla varsin runsas ilmauksien joukko saatiin tiivistettyä kutakin käsiteryhmää kuvaavan alakäsitteen alle (Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Alaluokat nimettiin kunkin ryhmän sisältöä kuvaavin yläkäsittein (Vilka, 2021). Klusterointivaiheessa molempien teosten pelkistetyt ilmaukset myös sulautettiin yhteen ja samaan taulukkoon, mikä on perusteltua siksi, että kummankin teoksen alkuperäisilmauksista johdetut pelkistetyt ilmaukset noudattelivat samankaltaisia teemoja.

TAULUKKO 3. Klusterointi

Pelkistetyt ilmaukset molemmista teoksista	Alaluokka
Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus Identiteetin ristiriita	Poikkeaminen sukupuolinormeista
Sateenkaarisymboliikka Moninaisuuden hyväksymisen symboliikka	Hyväksyvä ympäristö
Ulos tuleminen Sukellus uuteen Itsensä löytäminen Luonteva suhtautuminen uuteen	Avoin suhtautuminen moninaisuuteen
Uuden ihmettely Suora kysymys Ympäristön suhtautuminen Uteliaisuus uutta kohtaan Läheisyys	Sukupuolen määrittely sosiaalisessa toiminnassa
Toivo Itsensä hyväksyminen Helpotus Valoisa katse tulevaisuuteen Puhkeaminen kukkaan Itsevarmuus	Oikeus olla oma itsensä
Oma käsitys sukupuolestaan Henkilökohtainen identiteetti Itsensä ja ominaisuuksiensa määrittely Sama ihminen kuin ennenkin Identiteetin sanoittaminen Oikeus määrittellä itse itsensä	Sukupuoli-identiteetti henkilökohtaisena kokemuksena

Salailu Epävarmuus muiden hyväksynnästä Hämmennys Pelko	Pelko syrjinnästä
Sukupuolinormit Biologiaan perustuva käsitys sukupuolesta	Sukupuolinormatiivinen ajattelutapa, binäärinen sukupuolikäsitys
Tuki ja kannustus Rohkaisu	Hyväksyntä yhteiskunnassa
Intersektionaalisuus	Intersektionaalisuus

Alaluokkia tiivistettiin yhä edelleen pääluokiksi, aineistoa siis abstrahoitii (Tuomi & Sarajärvi, 2018) ja näin saatiin selville ne teemat, joiden kautta sukupuolen moninaisuus ilmenee juuri tässä aineistossa. Huomionarvoista on, että molempien teosten pelkistetyissä ilmauksissa esiintyi termi *intersektionaalisuus*, joka säilyi sellaisenaan läpi kaikkien analyysin vaiheiden. Intersektionaalisuus on ilmiönä niin laaja ja monitahoinen, että sen sulauttaminen osaksi jotakin laajempaa luokkaa ei tuntunut mielekkäältä.

TAULUKKO 4. Abstrahointi pääluokkiin

Alaluokka	Pääluokka
Hyväksyvä ympäristö Avoin suhtautuminen moninaisuuteen Hyväksyntä yhteiskunnassa	Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa
Poikkeaminen sukupuolinormeista Oikeus olla oma itsensä Sukupuoli-identiteetti henkilökohtaisena kokemuksena	Sukupuolistereotyyppien purkaminen ja sukupuolen yksilöllinen ilmaisu
Sukupuolen määrittäminen sosiaalisessa toiminnassa	Sukupuoli sosiaalisessa toiminnassa ja puheentavoissa määrittävänä
Pelko syrjinnästä Sukupuolinormatiivinen ajattelutapa Binäärinen sukupuolikäsitys	Sukupuolinormit syrjinnän mahdollistajina
Intersektionaalisuus	Intersektionaalisuus

3.5 Tutkimuksen etiikasta

Tutkimuksessa noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä, josta ohjeistaa Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Hyvää tieteellistä käytäntöä toteutetaan hyvien tieteellisten menettelytapojen kautta, joista tässä tutkimuksessa korostuvat tutkijoi-

den ja muiden asiantuntijoiden työn kunnioittaminen asianmukaisilla lähdeviitauksilla, huolellisuus ja avoimuus tutkimuksen kaikissa vaiheissa aina suunnittelusta dokumentointiin sekä oman tieteenalan ja Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistusten ja sääntöjen noudattaminen (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2023). Yhtä lailla Tuomi ja Sarajärvi (2018) korostavat eettistä kestävyyttä hyvän tutkimuksen lähtökohtana. Toisena vahvana tutkimuksen laadukkuutta mittaavana tekijänä he korostavat tutkimuksen sisäistä johdonmukaisuutta, joka tulee esiin erityisesti tutkijan raportissaan esittämässä argumentaatiossa ja lähteiden valinnassa sekä käyttötavoissa (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Vaikka tutkija pyrkiikin puolueettomuuteen, tuo hän silti mukanaan omat ennakkokäsityksensä ja arvomaailmansa, joiden vaikutuksia ei täysin voi sulkea tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkijan omat ratkaisut näkyvät tutkimuksen eri vaiheisiin liittyvässä päätöksenteossa, ja kuten Hirsjärvi kollegoineen (2018, s. 24) ilmaisee, ”jo tutkimusaiheen valinta on eettinen ratkaisu.”

Tässä tutkimuksessa analyysi kohdistuu lastenkirjallisuuteen, tiettyihin teoksiin, jotka ovat tekijöidensä luomuksia. Näin ollen aineiston analysoinnissa, raportoinnissa ja käsittelyssä ylipäänsä on tärkeää muistaa, että aineisto koostuu toisen ihmisen luovuuden, mielikuvituksen ja aiheeseen paneutuneisuuden tuloksena syntyneestä sana- ja kuvataiteellisesta teoksesta; aineistoa tulee kohdella kunnioituksella ja antaa tekijöille se huomio ja arvostus, joka heille kuuluu. Tutkimuksen eettisiä ulottuvuuksia pohdittaessa on lisäksi tärkeää pitää mielessä, että vaikka tällä kertaa tutkimuksen aineistona onkin fiktiivinen kirjallisuus oikeiden tutkimushenkilöiden sijaan, on käsiteltävä aihe ihmisille yleisesti ottaen hyvin intiimi, herkkä ja henkilökohtainen. Näin ollen tutkielman laatimisessa on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota moninaisuutta arvostavaan ja kunnioittavaan käsitteilytapaan sekä olla tarkka omista ilmaisun tavoista ja asianmukaisten käsitteiden käytöstä. Tämä liittyy olennaisesti ihmisarvon kunnioittamiseen, jota Hirsjärvi kumppaneineen (2018) korostaa tutkimuksen tekemisen lähtökohtana.

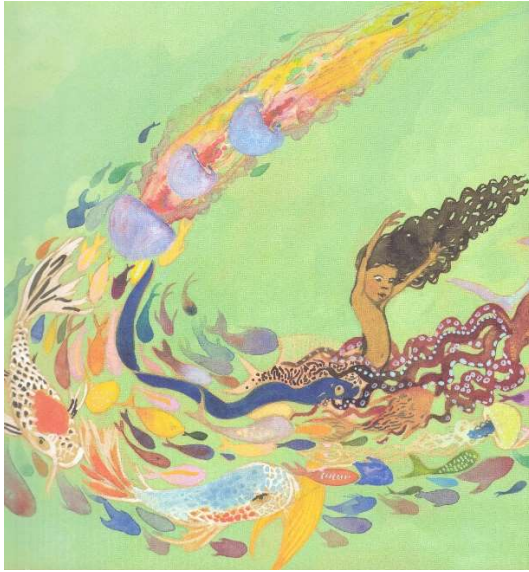
4 TULOKSET

4.1 Tutkimuskysymys 1: Millaisten teemojen kautta sukupuolen moninaisuutta lähestytään Mila Teräksen ja Hannamari Ruohosen teoksessa *Ensilumi* (2022) ja Jessica Loven teoksessa *Julius on merenneito* (2019)?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen myötä tarkasteltiin sitä, millaisten teemojen kautta sukupuolen moninaisuutta lähestytään lastenkirjallisuudessa. Sisälönanalyysin keinoin hahmottui viisi erilaista teemaa: sukupuolisensitiivinen lähestymistapa, sukupuolistereotyyppien purkaminen ja sukupuolen yksilöllinen ilmaisu, sukupuoli sosiaalisessa toiminnassa ja puhetavoissa määrittävänä, sukupuolinormit syrjinnän mahdollistajina sekä intersektionaalisuus.

4.1.1 Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa

Molemmissa teoksissa sukupuolen moninaisuutta tarkastellaan sukupuolisensitiivisen näkökulman kautta. Alkuperäisilmaukset, joista tämä pääluokka analyysin eri vaiheiden kautta johdettiin, koostuvat erilaisista ympäristön tarjoamaa rohkaisua, hyväksyntää ja avointa suhtautumista ilmaisevista ilmauksista, joista osa on sanallisia, osa kuvallisia. Ensilumen kuvituksessa esiintyy runsaasti kirkkaita värejä, jotka edustavat sateenkaarisymboliikkaa, joka taas edustaa hyväksyntää ja yhdenvertaisuutta kunnioittavia arvoja ja asenteita. Sateenkaaren värit löytyvät vaarin hameesta, ikkunalaudalla kukoistavista kasveista sekä monen aukeaman taustalla esiintyvistä värimaailmasta. Julius on merenneito -teoksessa sateenkaarisymboliikkaa edustavaa värikylläisyyttä esiintyy myös läpi kirjan, mutta erityisen runsaasti Juliuksen kuvitteellisessa muutosvaiheessa merenneidoksi sekä kahden viimeisen aukeaman väkijoukkoa esittävässä kuvituksessa.

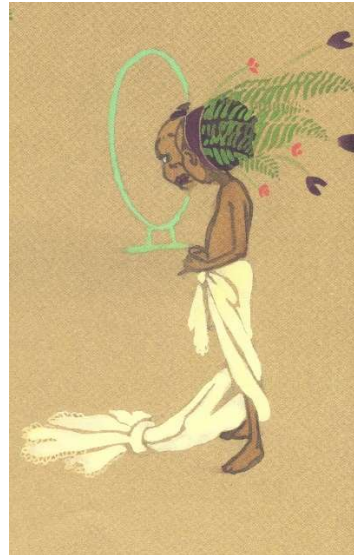

KUVIO 2. Juliuksen kuvitteellinen muutos merenneidoksi (Love, 2019)

Kummassakin teoksessa vahvana näkyy myös ympäristön tarjoamaa rohkaisua, tukea ja kannustusta kuvaavat ilmaukset.

”Ja joka kerta, kun joku katsoo vaaria ystävällisesti tai sanoo hänelle jotakin hyvää, ilta tuntuu Tuiskusta vähän valoisammalta.” (Teräs & Ruohonen, 2022).

Ensilumessa ympäristön suhtautumista kuvaa paitsi Tuiskun vanhempien saapuminen katsomaan esitystä, myös yleisön vaarille tarjoamat kukat ja kiitokset sekä ohikulkijoiden ystävälliset kommentit. Myös Tuiskun mummi edustaa tuen ja hyväksynnän teemoja paitsi rohkaisevilla sanoillaan, myös teoillaan; auttaminen haameen valmistuksessa ja koristeellisen pannan asettaminen vaarin hiuksiin symboloivat sekä hyväksyntää että rohkaisua olla aidosti oma itsensä. Tässä kohtaa tarinaa vaari ja mummi nähdään peilikuvan kautta, jolloin vaarin ulos tuleminen tapahtuu ympäristön tuesta ja hyväksynnästä kertovan sateenkaarisympoliikan kehystämänä. Peilimetaphora esiintyy myös Julius on merenneito -teoksessa, joskin se Juliuksen pelkoa ja epävarmuutta symboloivana sijoittuu Sukupuolinormit syrjinnän mahdollistajina -teeman alle.

KUVIO 3. Vaarin peilikuvassa ulos tuleminen tapahtuu sateenkarisymboliikan värittämänä (Ruuhonen, 2022). Vastakohtana Juliuksen peilikuva, joka symboloi epävarmuutta (Love, 2019)

Myös Julius on merenneito -teoksessa esiintyy mummi, joka edustaa rohkaisun ja hyväksynnän ja sitä kautta sukupuolisensitiivisen suhtautumisen teemoja.

"Merenneitoja", Julius kuiskaa. "Niin, ihan niin kuin sinä. Tulehan kulta, menään mukaan". (Love, 2019).

Tarinan alkupuoliskolla vallitsee epäily mummin suhtautumisesta Juliuksen merenneitohaaveisiin, ja tarinan keskivaiheilla esiintyvässä käännekohtassa Julius päätyy mummin yllättämäksi verhoista ja ruukkukasvista tekemässään merenneitoasussa. Tämä symboloi Juliuksen ulos tulemistä ja itsensä löytämistä, samoin kuin *Ensilumi*-teoksessa vaarin esiintyminen taitoluistelunäytöksessään. Molemissa tarinoissa ulos tuleminen johtaa sensitiiviseen ja arvostavaan kohtaamiseen, luontevaan suhtautumiseen uuden edessä: vaari voittaa yleisön puolelleen, Juliuksen mummi taas ojentaa lapselle helmet, joilla tämä saa täydentää asunsa ja kukoistaa omana, ainutlaatuisena itsenään.

KUVIO 4. Vaarin taitoluistelunäytös (Ruohonen, 2022)

4.1.2 Sukupuolistereotyyppien purkaminen ja sukupuolen yksilöllinen ilmaisu

Kummassakin teoksessa korostuu vahvasti pyrkimys purkaa sukupuoleen liittyviä normeja ja stereotyyppioita. Sukupuolinormeista poikkeava toiminta tai olemus ilmenee teoksissa eri tavoin: Ensilumessa vaari, jota myöhemmin mummoksi kutsutaan, ilmaisee suoraan transsukupuolisuutensa, kun taas Juliuksen kohdalla kyseessä on oletettavasti sukupuoliristiriidan sijaan sukupuolistereotyyppien vastainen itsensä ilmaisu.

”Mummi kuule, minäkin olen merenneito.” (Love, 2019).

Kummassakin teoksessa näkyy siis vahvasti sukupuolistereotyyppien purkamiseen tähtäävää ilmaisua. Ensilumessa tätä edustavat vaarin sukupuolistereotyyppioista poikkeava olemus ja toiminta sekä Tuiskun sukupuolineutraali olemus ja etunimi, josta ei suoraan voi päätellä hänen syntymässä määritettyä sukupuoltaan. Myös oikeus määritellä itsensä ja ilmentää oman sukupuolikokemuksensa mukaista identiteettiään ilmenee molempien teosten tekstissä ja kuvituksessa runsain ilmaisuin.

” – Kun minä synnyin, vanhempani luulivat, että olin poika, vaari kertoo Tuiskulle.

– Minut puettiin pojaksi, vaikka en yhtään tykännyt siitä. Jo pienenä tunsin, että olin tyttö enkä poika. Mutta äitini ja isäni mielestä se oli pelkkää hullutusta.” (Teräs & Ruohonen, 2022).

KUVIO 5. Julius pukeutuu merenneitoasuun (Love, 2019)

4.1.3 Sukupuoli sosiaalisessa toiminnassa ja puhetavoissa määrittävänä

Molemmissa teoksissa lähestytään sukupuolta tai sukupuolinormeista poikkeavaa olemusta sosiaalisen toiminnan sekä puhetapojen kautta. Julius määrittellään pojaksi jo heti kirjan ensimmäisessä lauseessa, joskaan lausujana ei ole itse Julius vaan kirjan kertoja.

”Tässä on poika nimeltä Julius.” (Love, 2019).

Ensilumessa Tuiskun vaari on myös määritelty ympäristön, tässä tapauksessa omien vanhempiensa, toimesta pojaksi jo syntyessään, mutta nyt, 60 vuotta myöhemmin, hän on itse aktiivisena toimijana sosiaalisessa performanssissa, jonka myötä hänen sukupuolensa määrittellään uudelleen. Kun vaarin sukupuoli on menneisyydessä määrittynyt binääristä ja biologista sukupuolikäsitystä edustavissa puhetavoissa, onkin nyt aktiivisena toimijana myös Tuisku, jonka suorat kysymykset ja uteliaisuus uutta kohtaan synnyttävät keskusteluja, tuottavat puhetapoja, joissa vaarin sukupuoli ja identiteetti jälleen määrittyy.

”Tuisku ottaa vaaria kädestä kiinni.

– Oletko sinä tästä lähtien minun mummoni? hän kysyy.

– Vaikka sitten mummo, mummo vastaa.” (Teräs & Ruohonen, 2022).

Myös Juliuksen kohdalla sukupuolinormeista poikkeava ilmaisu saa vahvistuksensa sosiaalisessa toiminnassa: ensimmäisellä aukeamalla Julius ui uima-altaassa poikahahmossaan mummin ja muiden naishahmojen keskellä, kun taas viimeisellä aukeamalla Julius ui merenneidoksi muuttuneena, ympärillään jälleen mummi ja samat naishahmot, jotka sosiaalista hyväksyntää symboloivasti on kuvattu nyt merenneidon pyrstöissä.

4.1.4 Sukupuolinormit syrjinnän mahdollistajina

Draaman kaari johtaa kummassakin teoksessa epävarmuudesta ja pelosta kohti ulos tulemista, esiintymistä sisäisen kokemuksensa mukaisessa ilmiasussa, ympäristön antaessa tukensa ja hyväksyntänsä. Vaikka kummankin kirjan sanoma on positiivinen, esiintyy molemmissa silti salailua, epävarmuutta, hämmennystä ja pelkoa, jotka kumpuavat ympäristön sukupuolinormatiivisesta ajattelutavasta tai sen pelosta.

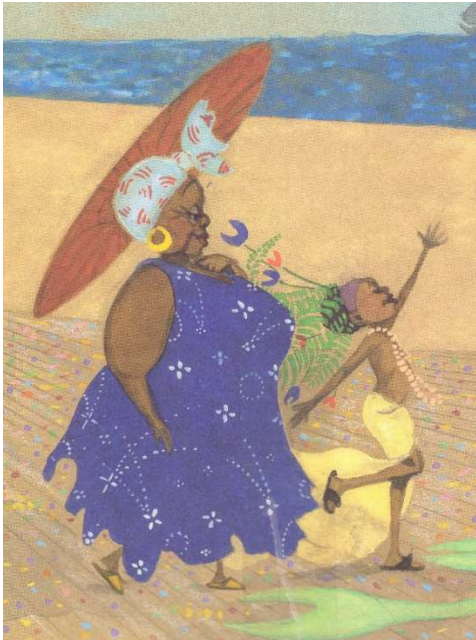
”Minun piti varttua vaariksi asti, ennen kuin uskalsin kertoa muille, että olen oikeasti nainen, vaari sanoo.” (Teräs & Ruohonen, 2022).

Ensilumessa tuodaan selvästi ilmi, kuinka vaarin lapsuudenperheessä vallinneet sukupuolinormit ovat saaneet vaarin salaamaan todellisen sukupuoli-identiteettinsä pitkälle aikuisikään saakka. Vaikka vaari on lapsena yrittänyt tuoda sukupuolikokemuksensa julki, on se tuomittu vanhempien toimesta sillä seurauksella, että vaari on kokenut syrjinnän pelossa tarvetta esittää sukupuolinormien mukaista roolia.

”Enää en jaksa esittää miestä.” (Teräs & Ruohonen, 2022).

Juliuksen kohdalla ei mennä syvemmälle hänen henkilökohtaiseen sukupuolikokemukseensa, vaan kirjassa keskitytään hänen haaveeseensa ilmaista itseään sukupuolistereotyyppien vastaisen pukeutumisen kautta. Juonen jännite piilee siinä, kuinka mummi suhtautuuukaan Juliuksen sukupuolinormeista poikkeavaan toimintaan: merenneito-Julius kuvataan mummin edessä arkana ja pelokkaana,

epävarmana mummin hyväksynnästä. Tarinan loppupuolella huoli mummin suhtautumisesta on muuttunut helpotukseksi, mutta kuvaan astuu uusi pelko siitä, kuinka suurempi väkijoukko suhtautuu Juliukseen merenneitona.

KUVIO 6. Julius ei enää salaile identiteettiään (Love, 2019)

4.1.5 Intersektionaalisuus

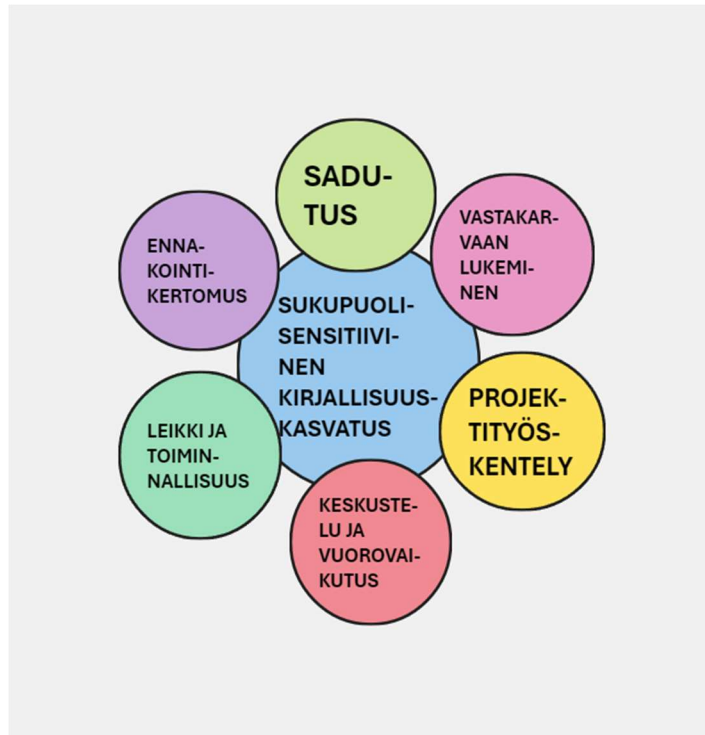
Moninaisuudesta puhuttaessa intersektionaalisuuden näkökulmaa ei voi jättää huomiotta, ja se tulee esiin myös molemmissa aineiston teoksissa.

”Minä olen 60-vuotias, iso nainen!” (Teräs & Ruohonen, 2022).

Sen lisäksi, että vaari transsukupuolisena kuuluu sukupuolivähemmistöön, on hän myös jo ikääntynyt, mikä tuo oman ulottuvuutensa siihen, kuinka vaari nähdään yhteiskunnassa. Juliuksen tarinan visuaaliset elementit puolestaan viittaavat Latinalaiseen Amerikkaan. Juliuksella ja muilla kirjan henkilöillä on tummat piirteet, ja tarinan loppuun huipentuva karnevaali antaa viitteitä Rion sambakarnevaalien tunnelmasta. Juliuksen etninen tausta tuo siis oman ulottuvuutensa kertomukseen. Juliuksen perhesuhteita ei tarkenneta tekstissä, eli lukija ei voi olla varma, onko Julius vierailulla mumminsa luona, vai muodostavatko Julius ja mummi perheen. Intersektionaaliseen teemaan voidaan liittää näin ollen myös perheiden moninaisuuden näkökulma.

4.2 Tutkimuskysymys 2: Millaisilla sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmillä tutkimuskysymyksessä 1 mainittuja teoksia voidaan tarkastella varhaiskasvatusikäisten lasten parissa?

Aineistoa analysoidessani ja teoksia sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen teoriataustaan peilatesani tulini siihen tulokseen, että teoksia voidaan lähestyä erityisesti seuraavien kuuden kirjallisuuskasvatuksen menetelmän avulla:

KUVIO 7. Sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmiä

Oli valittu kirjallisuuskasvatuksen menetelmä mikä tahansa, vaatii se rinnalleen yhteistä keskustelua aihepiiriin liittyen. Keskustelun tueksi ja avuksi teosten teemojen käsittelyssä voidaan hyödyntää leikkiä sekä erilaisia toiminnallisia keinoja, kuten esimerkiksi Harjun (2006) ehdottamaa pöytäteatteria, piirtämistä tai aiheen käsittelyä kuvakorttien avulla. Ylipäänsä projektiluonteinen teematyöskentely, jota suosittelevat sekä Itäkare ja Oja (2022) että Harju (2006), on parhaimmillaan monet varhaiskasvatuksen osa-alueet läpäisevänä käyttökelpoinen ja suositeltava työtapo myös näiden teosten käsittelyyn.

Itäkareen ja Ojan (2022) kuvailemaa vastakarvaan lukemisen menetelmää soveltaen teoksia voidaan lähestyä intersektionaalisen näkökulman kautta, poh-tien kertomuksissa esiintyviä muita eriarvoistavia eroja sukupuolen tai sen ilmai-sun lisäksi. Mitä tulee puolestaan Earlesin (2017) esittämään toisin kertomisen menetelmään, ei se suoraan palvele näiden teosten käsittelyä, sillä teokset on jo valmiiksi tuotettu sukupuolinormeja ja stereotypioita purkavalla otteella. Aerilan (2010) ennakointikertomusta sen sijaan voidaan soveltaa kummankin tarinan ai-hepiirien käsittelyssä. Lukeminen voidaan lopettaa haluttuun kohtaan, jolloin lap-set saavat tuottaa omat henkilökohtaiset tulkintansa kertomusten vaihtoehtoisista jatkoista. Sadutusta (Backman-Nord ym., 2023) voidaan hyödyntää molempien teosten aihepiirin käsittelyssä joko itsenäisenä työskentelytapana, tai se voidaan yhdistää osaksi muita mainittuja sukupuolisensitiivisen kirjallisuuskasvatuksen menetelmiä. Esimerkiksi sukupuolisensitiivisen projektityöskentelyn jälkeen lap-sille voi pitää sadutushetken, jolla lasta ei varsinaisesti johdatella tiettyihin tee-moihin, mutta joka tarjoaa lapselle mahdollisuuden käsitellä sadun avulla itseään pohdituttavia teemoja, kumpuavatpa ne sitten hiljattain käsitellystä aiheesta tai jostain aivan muusta.

5 POHDINTA

5.1 Johtopäätökset

5.1.1 Sukupuolisensitiivisyydestä ja sukupuolen määrittymisestä sosiaalisessa toiminnassa ja puhetoiminnassa

”Naiseksi ei synnytä, naiseksi tullaan” sanoo Simone de Beauvoir (1999, s. 154). Beauvoirin ajatuksen taustalla on käsitys biologian määrittämästä sukupuolesta, joka ei kuitenkaan itsessään tee naisesta sitä hahmoa, joka hänestä on määrä tulla; naiseksi tullaan kulttuurisen ilmapiirin, sosiaalisten normien ja yhteiskunnassa vallitsevien oletusten kautta, aina *toisena* suhteessa *ensimmäiseen*, eli mieheen (Beauvoir, 1999).

Ensimmäisessä vaarin sukupuoli on jatkuvasti määrittynyt ja määrittyy tarinan yhä edetessä erilaisissa sosiaalisen toiminnan ja puhetoiminnan muodostamisissa performansseissa (Butler, 2006). Vaarin lapsuudenaikaisissa performansseissa korostuu biologiseen sukupuolikäsitykseen perustuvat sukupuolinormatiiviset puhe- ja toimintatavat: ympäristön puheessa sukupuoli on määritelty pelkästään anatomian perusteella, valokuvassa taas vakavainvälinen lapsi katsoo kameraan poikastereotyyppien mukaisesti puettuna. Ympäröivä maailma toistaa sukupuolinormatiivisia performanssejaan, joissa lapsi on vastahakoisesti mukana, esittäen identiteettinsä vastaista sukupuoliroolia. Nyt, vaariksi varttuneena, hän valmistautuu oman elämänsä käänteentekevään performanssiin, jossa hän saa vihdoin loistaa oman identiteettinsä mukaisessa pääroolissa, tulla ulos omana itsenään paljasten totuuden koko maailmalle.

Juliuksen tarinassa performatiivisuus on yhtä lailla läsnä. Sukupuolta tai sen mukaista olemusta tuotetaan pukeutumisella sekä yhteiskunnan odotuksilla ja asenteilla, joita ei suoraan tuoda tarinassa julki, mutta joiden vaikutuksena syntyy pelko läheisten suhtautumisesta ja syrjinnästä on yksi tarinan kantavista teemoista. Myös tässä teoksessa edetään kohti päähenkilön omaa aktiivista roolia

niissä performansseissa, joissa hänen identiteettinsä määrittyy. Julius määrittelee itse olevansa merenneito, ja mummin sekä lopulta koko ympäröivän yhteisön hyväksyntä tulee ilmi joko puheen tai toiminnan tasolla. Näin ympäristön tarjoama rohkaisu ja kannustus muodostavat sen performatiivisen kehyksen, jossa molempien tarinoiden päähenkilöt tulevat lopulta tunnustetuksi ja hyväksytyksi omana itsenään.

Kumpikin teos siis ilmentää sitä, kuinka sukupuoli määrittyy sosiaalisessa toiminnassa ja puhetoiminnassa. Kuten Siippainen (2018) on väitöstudiossaan havainnut, käsitetään sukupuolen määrittely taidoksi, joka lapsen tulee varhaiskasvatuksessa hallita, ja täten varhaiskasvatuksen arjessa esiintyy useita tilanteita, joissa lapsilta vaaditaan sukupuolen nimeämistä ja sukupuolitettujen ominaisuuksien liittämistä tytön tai pojan kategorioihin. Myös Tuisku pohtii sitä, kuinka vaari tästä eteenpäin määritellään, ja Ensilumessa esiintyykin kiinnostava tilanne, kun Tuisku pohtii, kutsutaanko vaaria tästä eteenpäin mummoksi. Esi-merkki kuvaa sitä, kuinka tietyt määreet ovat selkeästi sukupuolituneita, ja tässäkin tapauksessa Tuisku pohtii, tuleeko maskuliinisuuteen viittavasta termistä *vaari* luopua nyt, kun vaarin naiseus on tullut ilmi. Vaari antaa luvan, ehkäpä helpottaakseen Tuiskun ymmärtämistä ja sopeutumista uuden edessä. Tämän jälkeen myös Ensilumen kertoja siirtyy käyttämään termiä *mummo*. Huuska (2011) painottaa, että lapsen tulee saada käsitellä perheessään ilmenevää transsukupuolisuutta omalla tavallaan, ja lapsella on myös oikeus esittää kysymyksiä sekä saada niihin rehellisiä vastauksia. Tuiskun avoimesti esittämät suorat kysymykset ovatkin olennainen osa Ensilumen tarinaa, ja vastaukset ovat selkeitä sekä hyvin sukupuolisensitiivisellä otteella tuotettuja. Kirja tarjoaa näin myös lukijoilleen oikeaa tietoa ja rohkaisee lasta esittämään kysymyksiä vaikeistakin aiheista.

Kummassakin teoksessa sukupuolisensitiivinen lähestymistapa on vahvasti läsnä. Molemmat teokset ovat täynnä ympäristön kannustukseen ja rohkaisuun liittyvää tematiikkaa, joka ilmenee sekä sanoin että kuvin. Juliuksen tarinassa lapsi seisoo arkana nurkan takana; mummin luottamus on jo voitettu, mutta suuri väkijoukko vielä arveluttaa. Julius on jo ottanut valtavan askeleen kohti oman identiteettinsä mukaista itseilmaisua lähtiessään ihmisten ilmoille merenneidoksi pukeutuneena, mutta vielä tarvitaan mummin rohkaisevat sanat ja kädenojennus,

joiden kannustamana Julius rohkenee tulla ulos merenneitoidentiteetissään. Samoin vaarin naiseus puhkeaa kukkaan ympärillään olevien ihmisten kannustamana ja hyväksymänä.

5.1.2 Sukupuolistereotyyppien purkamisesta ja syrjinnän pelosta

Kummassakin teoksessa kantavana teemana on sukupuolistereotyyppien purkaminen, joka ilmenee keskeisten henkilöiden sukupuolinormien vastaisessa itseilmaisussa. Ensilumessa painottuu Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2022) vahvasti suosittama tapa ymmärtää yksilön sukupuoli hänen henkilökohtaisen kokemuksensa mukaisena. Kuten Itäkare ja Oja (2022) painottavat, ei sukupuolisensitiiviseen vuorovaikutukseen kuulu sukupuolittavien termien käyttö, ellei se syystä tai toisesta ole välttämätöntä. Myös Ensilumessa tämä periaate on huomioitu siten, että Tuiskun sukupuolta ei ole määritelty kielellisesti eikä sukupuolinormien mukaisella kuvituksella. Molemmissa teoksissa pyritäänkin pois biologian tarjoamasta ahtaasta sukupuolimääritelmästä. Tässä palaamme Rotkirchin (2016) sekä Juvosen (2016) esittämiin käsityksiin biologiasta hyvin puutteellisena ja yksipuolisena sukupuolen määrittäjänä; ihminen on monipuolinen kokonaisuus erilaisia tekijöitä, joiden yhteisvaikutuksessa syntyy lukuisia erilaisia variaatioita olla, elää ja ilmaista itseään.

Kummassakin tarinassa voidaan nähdä myös pelko syrjinnästä ja erityisesti siitä, voiko oma itseilmaisuus johtaa ympärillä olevien rakkaiden ihmisten taholta hyljeksityksi tulemiseen. Vaari on jo lapsesta saakka joutunut esittämään sukupuolta, jota hän ei koe omakseen, Juliuksen ylväs merenneito-olemus puolestaan latistuu mummin saapuessa yllättäen paikalle. Molemmissa tapauksissa syrjinnän pelko pohjautuu niihin ahtaisiin sukupuolinormeihin, jotka kumpuavat biologiaan perustuvasta binäärisestä sukupuolikäsityksestä ja Ylitapio-Mäntylän (2009, 2012) mainitsemasta heteronormatiivisesta ajattelutavasta, jonka vaikutukset ulottuvat kauas ja ohjailevat yksilön valintoja aikuisuuteen saakka.

5.1.3 Intersektionaalisuudesta

Kuten Rossi (2010) toteaa, ovat intersektionaalisuuteen, eli risteäviin ja toistensa kanssa yhdessä vaikuttaviin eroihin, liittyvät kysymykset nousseet feministisessä

keskustelussa ja tutkimuksessa yhä enemmän sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien teemojen rinnalle. Eskelinen ja Itäkare (2020) liittävät intersektionaalisen ulottuvuuden myös tärkeäksi osaksi varhaiskasvatuksen yhdenvertaisuutta edistävää toimintakulttuuria, sillä tällöin huomioiduksi tulevat myös muut lasten asemaan vaikuttavat erot. Näin ollen intersektionaalisuuden teemaa on tarpeen tarkastella myös tämän tutkimuksen kohdalla, ja se nousikin esille molempia aineistoja analysoitaessa.

Ensilumessa vaari kertoo olevansa ”60-vuotias, iso nainen!” Vaarin ikä siis tuo oman ulottuvuutensa tarinaan ja myös siihen, kuinka vaari nähdään yhteiskunnassa. Kirjassa mainitaan myös vaarin suuri syli, joka toki voi olla myös vertauskuvallinen ilmaisu vaarin rakkaudesta Tuiskua kohtaan, mutta kun suurta syliä tarkastelee rinnakkain vaarin oman luonnehdinnan kanssa itsestään isona naisena, tuo koon kuvailu jälleen yhden näkökulman intersektionaalisuuteen: nyky-yhteiskunnassa on varmasti eri asia olla 60-vuotias, isokokoinen nainen kuin 20-vuotias ja sirorakenteinen nainen. Kun tähän lisätään vielä kokemus sukupuoli-ristiriidasta, tuo se yhtälöön mukaan jälleen yhden risteävän ominaisuuden.

Juliuksen kohdalla puolestaan etninen tausta sekä perhesuhteet tuovat intersektionaalisuuden teeman näkyväksi. Tarinassa ei kerrota, muodostavatko mummi ja Julius perheen, mutta yhtä kaikki voidaan kertomusta tarkastella myös perheiden moninaisuuden näkökulmasta. Lisäksi Juliuksen tarina tarjoaa myös etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden teemoja pohdittavaksi lukijalleen. Eerola-Pennanen kumppaneineen (2022) kehottaa näkemään varhaiskasvatuksen lapsiryhmässä ilmenevän moninaisuuden rikkautena sekä hyödyntämään sitä pedagogisessa toiminnassa. Sekä Julius on merenneito että Ensilumi ovat intersektionaalisen lähestymistapansa vuoksi toimivia teoksia myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden teemojen tarkasteluun varhaiskasvatuksessa, sillä niiden kautta voidaan pohtia sukupuolen lisäksi myös muihin elämässä ilmeneviin eroavaisuuksiin liittyviä stereotyyppioita ja epätasa-arvoisuutta sekä niiden purkamista (Eerola-Pennanen ym., 2022). Lastenkirjallisuuden tutkiminen intersektionaalisuuden näkökulmasta on ylipäänsä aihe, jonka tiimoilta olisi sekä mielenkiintoista että tärkeää jatkaa tutkimusta tästä eteenpäin.

5.1.4 Kuvituksesta

Nikolajevan ja Scottin (2006) sekä Heinimaan (2001) määritelmien mukaisesti myös tutkimusaineiston molemmissa teoksissa sekä tekstillä että kuvituksella on tärkeät ja omana taiteenlajinaan yksilölliset tavat viedä tarinaa eteenpäin. Juliuksen tarinaa kuljetetaan pitkälti juuri kuvituksen voimin, ja teoksessa onkin monta aukeamaa, joilla tarinaa kerrotaan pelkästään kuvan keinoin. Vaikka tekstin rooli on tässä teoksessa vähäisempi, ei se ole kuitenkaan merkitykseltään vähäinen, vaan vie tarinaa eteenpäin kuvitusta täydentäen. Voidaankin todeta, että Rhedinin (1992) luokittelun mukaan teos edustaa laajennettua kuvakirjaa. Ensilumessa puolestaan tekstiä on enemmän, mutta teoksen merkittävä käännekohta, vaarin ulos tulemisen kuvaaminen peilikuvan kautta sateenkaaren värien loisteessa, on esitetty yksistään kuvallisessa muodossa tekstittömällä sivulla. Ensilumessa kuvitus on tekstin ohella muutoinkin merkittävässä roolissa, ja siinä esiintyy runsaasti symboliikkaa, joka tuo tarinaan vähä vähältä aukeavaa kerroksellisuutta. Ensilumi edustaakin Rhedinin (1992) jaottelun perusteella alkuperäistä kuvakirjaa. Kuvituksella pyritään purkamaan Butlerin (2006) kuvaaman heteronormatiivisen matriisin taustalla vaikuttavia stereotyyppioita, mikä näkyy mummin panseksuaalisuuden tunnusvärejä ilmentävissä korvakoruissa ja Tuiskun vanhemman takin alta vilahtavissa polyseksuaalisuuden tunnusväreissä.

Pesonen (2023) on artikkelissaan perehtynyt Ensilumen sukupuolisensitiiviseen tematiikkaan erityisesti kuvituksen osalta. Pesonen (2023) on kiinnittänyt huomiota kuvituksessa esiintyvään valon ja pimeyden vaihteluun ja toteaa, että kuvituksen värienkäytössä valoisuus lisääntyy tarinan edetessä, yhtä matkaa vaarin tullessa nähdyksi omana itsenään. Kummassakin teoksessa värikylläisyys on vahvasti läsnä, symboloiden sateenkaaritematiikkaa ja identiteetin puhkeamista kukkaan, kuten Julius mielikuviansa värikkäässä muutoskuvauksessa pojasta merenneidoksi tai väriloisto vaarin esiintymisasussa. Kummankaan teoksen kuvitus ei aliarvioi lasta kuvataiteen kokijana, kuten Huovinen (2003) on huomannut kuvakirjojen kuvitustyylissä usein tapahtuvan, vaan molemmat kirjat tarjoavat taiteellisesti esteettisen elämyksen, joka Rhedinin (1992) ja Suojalan (2002) mukaan on kuvataidetta itsessään. Molempien teosten kuvituksessa esiintyy myös peilikuva, joka Pesosen (2023) mukaan esiintyy metaforana useissa sukupuoli-

normeja haastavissa kuvakirjoissa. Peili symboloi muun muassa sitä, kuinka henkilön sukupuoli kokemus ei vastaa sukupuolinormatiivisia oletuksia (Pesonen, 2023).

5.2 Aineistona käytetyt teokset osana sukupuolisensitiivistä kirjallisuuskasvatusta

Molemmat teokset on luotu sukupuolisensitiivinen näkökulma vahvasti huomoiden. Kuten Pesonen (2023) toteaa, ei sateenkaari-ihmisiä juuri esiinny suomalaisessa lastenkirjallisuudessa, mikä tekee Ensilumesta kirjallisuudenlajinsa merkittävän edelläkävijän. Tämä viittaa myös Jokilaakson (2022) luonnehdintaan lastenkirjallisuudesta aikaansa ja yhteiskunnan muutoksia heijastelevana. Voidaan kenties toivoa, että lastenkirjallisuus ja sen myötä koko yhteiskunta on ottamassa askelta kohti sukupuolen moninaisuuden entistä avoimempaa tunnistamista ja ymmärtämistä, ja siinä Ensilumi toimii suunnannäyttäjänä.

Kuten Mustola (2014) lastenkirjallisuutta määritellessään pohtii, ei aina ole yksiselitteistä, mille kohderyhmälle kirja on kirjoitettu. Vaikka sekä Ensilumi että Julius on merenneito luokitellaan lastenkirjoiksi, tarjoavat ne pohdittavaa ja oivallettavaa myös aikuiselle lukijalle runsaan symboliikkansa, taidokkaan kuvituksen sekä tekstistä ja kuvituksesta rakentuvan taidokkaan vuoropuhelunsa kautta. Heikkilä-Halttunen (2015) korostaa lastenkirjallisuuden merkitystä vaikeiden aiheiden käsittelyn tukena ja muistuttaa, että parhaimmillaan kuvakirja toimii lapselle myös tietokirjana.

Sukupuolisensitiivisestä kirjallisuuskasvatuksesta tutut menetelmät sopivat pääosin kummankin teoksen käsittelyyn. Aerilan (2010) ennakoitukertomuksen menetelmää käyttäen voidaan saada lapsen oma ääni kuuluviin ja päästä selville lapsen omasta ajatusmaailmasta sukupuolen moninaisuuden teemoihin liittyen. Juliuksen tarina voidaan lukea vaikkapa siihen saakka, kun mummi äkkiarvaamatta yllättää merenneidoksi pukeutuneen Juliuksen. Lapsi saa tällöin itse tehdä tulkinnan siitä, kuinka mummi Juliuksen ilmiäsuun suhtautuu, ja samalla myös kasvattaja saa arvokasta tietoa siitä, millaiset sukupuolikäsitykset ohjailevat lapsen tarinankerrontaa. Ensilumi-teoksen lukeminen puolestaan voidaan keskeyttää kohtaan, jossa Tuisku kysyy täsmennystä vaarin sukupuoleen. Tällöin saadaan kuulla lapsen oma päätelmä asiasta sekä seuraavista tapahtumista. Kuten

Lepola kumppaneineen (2009) sekä Lerkkänen kollegoineen (2018) painottavat, tulee kirjallisuuskasvatuksessa olla aina tilaa keskustelulle ja vuorovaikutukselle. Tämä tulee muistaa myös näiden teosten kohdalla, sillä aihe voi olla lapselle uusi ja myös vaikea ymmärtää. Näin ollen myös ennakoitukertomuksen menetelmää käyttäen tuotetut tulkinnat on syytä käsitellä pohtimalla sekä lasten tuottamia kertomuksia että aihepiiriin liittyviä kysymyksiä yhdessä.

Sadutuksen menetelmä ei suoraan Backman-Nordin ja kumppaneiden (2023) määrittelemänä istu tähän aineistoon, sillä oikeaoppinen sadutus ei sisällä sadutettavan johdattelua millään tavoin. Kuitenkin, kuten Backman-Nord ja kollegatkin (2023) toteavat, tarjoaa sadutus lapselle keinon tuoda omat ajatuksensa julki sellaisena kuin lapsi ne itse ilmaisee, ja tämän vuoksi sadutuksen menetelmää kannattaa soveltaa myös sukupuolisensitiivisessä kirjallisuuskasvatuksessa. Yksi tapa soveltaa sadutusta tämän tutkimuksen aineistoon voisi olla se, että lapsi saa tuottaa tarinan kirjan kuvasta. Varsinkin Juliuksen tarina sisältää paljon tekstittömiä sivuja, joiden kuvien avulla lapsi voi kertoa tarinan muodossa omaa tulkintaansa kuvasta.

Itäkareen ja Ojan (2022) mainitsemaa vastakarvaan lukemisen ideaa voidaan hyödyntää molempien teosten käsittelyssä. Tällöin tekstiä voidaan tarkastella intersektionaalisuuden näkökulmasta, huomioiden juuri niitä eriarvoistavia eroja, joita molemmista teoksista voidaan löytää liittyen sukupuolen lisäksi vaikkapa ikään tai etniseen taustaan (Itäkare & Oja, 2022). Sekä Itäkareen ja Ojan (2022) että Harjun (2006) esittelemää projektityöskentelyn ideaa voidaan myös hyödyntää teosten teemojen käsittelyyn mitä moninaisemmin tavoin. Tällöin voidaan ottaa huomioon Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (OPH, 2022) esille tulevat oppimisen alueet ja ulottaa sukupuolisensitiivinen kasvatus laajasti osaksi varhaiskasvatuksen monipuolista toimintaa (Itäkare ja Oja, 2022).

Vaikka Earlesin (2017) esittelemä toisin kertomisen menetelmä ei suoraan sovellukaan aineistona käytettyjen teosten lähestymistavaksi, kannattaa kasvat-tajan ottaa se kuitenkin osaksi työkalupakkiaan ja hyödyntää sitä yleisesti lastenkirjallisuudessa esiintyvien sukupuolinormien purkamiseen. Toisaalta voisi olla kiinnostavaa tarkastella näyttäytykö, ja kuinka vahvana, miehinen näkökulma ja naista syrjivä arvomaailma (Itäkare ja Oja, 2022) lasten tavassa katsoa maailmaa. Jos merenneitona olemisesta haaveilevan Juliuksen sijaan kerrottaisiinkin

supersankariksi tulemisesta haaveilevasta Juliasta, suhtautuisivatko lapset siihen eri tavoin kuin poikaoletetun pyrkimykseen kohti feminiiniseksi tulkittua itsensä ilmaisua? Entä jos vaarin sijaan kerrottaisiinkin tarina mummista, joka on aina kokenut olevansa mies? Olisiko mummin maskuliininen ulkomuoto omiaan herättämään ihmetystä, vai onko maskuliinisuus se normi, jota kohti pyrkiminen on normi myös yhteiskunnassa? Onko nainen yhä edelleen toinen sukupuoli, alisteinen ensimmäiselle, miehelle, kuten Simone de Beauvoir (1999) jo aikanaan kuvaili, ja onko täten naiselle tavoiteltavampaa pyrkiä kohti hierarkiassa korkeammalla sijaitsevaa maskuliinista olemusta, kuin miehen pyrkiä saavutetusta asemastaan kohti itselleen alisteista feminiinisyttä? Juuri näiden yhteiskunnan rakenteisiin juurtuneiden ummehtuneiden normien purkamiseksi sukupuolisensitiivinen kasvatusta ja sukupuolen moninaisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen on ensiarvoisen tärkeää.

5.3 Tutkimuksen luotettavuudesta

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt kuvaamaan sen kaikki vaiheet mahdollisimman tarkasti, mikä Hirsjärven ja kumppaneiden (2018) mukaan on olennaista tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Tutkimuksen etenemistä havainnollistaakseni olen sisällyttänyt tähän raporttiin kuvien ja tekstilainauksen muodossa esiintyviä katkelmia aineistosta (Vilkka, 2021) sekä luokittelua kuvaavat taulukot, jotka auttavat lukijaa ymmärtämään perustelut tekemieni tulkintojen ja päätelmien taustalla (Hirsjärvi ym., 2018). Kaikki tämä on tärkeää myös tutkimuksen reliabiliteetin kannalta, eli seikkaperäisen tutkimusraportin myötä tutkimustulokset ovat toistettavissa (Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Tämän tutkimuksen kohdalla on myös syytä tuoda esiin aikataululliset seikat, sillä kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018) painottavat, on erittäin tärkeää varata tutkimuksen teolle riittävästi aikaa. Kandidaatintutkielmaseminaarin kesto on kuitenkin suhteellisen lyhyt, ja pidempi ajanjakso olisi tarjonnut mahdollisuuden paneutua syvemmin ja pitkäkestoisemmin tutkimuksen tekemiseen. Myös kandidaatintutkielman ohjeenmukainen suppeus aiheuttaa sen, että teoriaan liittyvä triangulaatio, jolla tarkoitetaan erilaisten teoreettisten näkökulmien monipuolista huomioimista (Tuomi & Sarajärvi, 2018), ei toteudu aivan niin laajana kuin se yleensä ottaen tutkimuksen kannalta olisi suositeltavaa. Esimerkiksi pro gradu -

tutkielman laajuudessa tutkimuksessa valitsemani aihetta olisi hyvä taustoittaa laajemmalla teoriapohjalla, kuten Michel Foucault'n ajatuksilla, jotka ovat keskeinen osa feminististä teoriaa. Valitsemani teorian mukana olo ja riittävyys on kuitenkin perusteltua kandidaatintutkielman laajuuteen peilaten. Tutkijaan liittyvä triangulaatio, eli usean tutkijan yhteistyö (Tuomi & Sarajärvi, 2018), puolestaan toteutuu tässä tutkimuksessa siten, että tutkimuksen eri vaiheissa on tehty arviointia ja opponointia muiden kandidaatintutkielmaa tekevien opiskelijoiden kanssa. Näin ollen vertaispalaute ja yhteinen pohdinta on auttanut tutkimuksen edistymistä, jolloin tutkimuksen saama näkyvyys ja reflektio myös osaltaan lisää tutkimuksen luotettavuutta.

Eskola ja Suoranta (1998) korostavat, että laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa katse kohdistuu tutkijaan itseensä: kun määrällisessä tutkimuksessa luotettavuuden pohdinta kohdistuu mittauksiin, tarkastellaan laadullisessa tutkimuksessa tutkijan valintoja läpi koko tutkimusprosessin (Eskola & Suoranta, 1998). Tästä syystä koen tärkeänä pohtia myös omaa identiteettiäni suhteessa tekemääni aihevalintaan. Jessica Love (n.d.) on kertonut suurimman pelkonsa olleen se, että Juliuksen tarinaan samaistuva lukija kokisi pettymyksen saadessaan selville kirjailijan olevan valkoinen nainen, jonka sukupuolikokemus vastaa hänen syntymässään määriteltyä sukupuoltaan. Yhtä lailla Love (n.d.) on kertonut pohtineensa, onko hänellä oman taustansa vuoksi oikeutta edes kertoa Juliuksen tarinaa, vai tulisiko hän tiedostamattaan vahvistaneeksi haitallisia stereotyyppioita. Entä jos oma sukupuoli-identiteettini poikkeaa siitä, millaisena se vaarin tai Juliuksen kohdalla kuvataan? Onko minulla tutkimuksen tekijänä oikeus pureutua syvälle ihmisen kokemaan sukupuoliristiriitaan ja siihen kohdistuvaan analyysiin, jos en ole sellaista itse kokenut? Koen, että minulla on tähän sekä oikeus että velvollisuus, sillä moninaisuutta, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta kunnioittavan yhteiskunnan rakentaminen on meidän kaikkien yhteinen tehtävä. Se edellyttää sitä, että moninaisuuteen liittyvistä teemoista ei vaieta. Kun moninaisuuteen liittyvät kysymykset ovat esillä ja niihin on saatavilla asianmukaisia vastauksia, saavat ihmiset aidosti huomata, ettei ”tässä ole mitään kummallista, vaarallista eikä pelottavaa”, kuten Tuiskun mummikin Ensilumi-teoksessa toteaa.

AINEISTO

Love, J. (2019). *Julius on merenneito* (A. Jaatinen, käänt.). Kustantamo S & S.
(Alkuperäinen teos julkaistu 2018).

Teräs, M. & Ruohonen, H. (2022). *Ensilumi*. Karisto.

LÄHTEET

- Aerila, J.-A. (2010). *Fiktiivisen kirjallisuuden maailmasta monikulttuuriseen Suomeen. Ennakointikertomus kirjallisuudenopetuksen ja monikulttuurisuuskasvatuksen välineenä* [Väitöskirja, Turun Yliopisto]. UTUPub. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4222-0>
- Aerila, J.-A. & Kauppinen, M. (2021). *Kirjasta kaveri. Sytykkeitä lukijaksi kasvamiseen*. PS-kustannus.
- Backman-Nord, P., Staffans, E. & Nyback, M.-H. (2023). The storycrafting method: A systematic review. *Journal of Early Childhood Education Research*, 12(2), 34–50. <https://doi.org/10.58955/jecer.v12i2.117886>
- Beauvoir, S. de. (1999). *Toinen sukupuoli* (A. Suni, käänt.; 3. painos). Tammi. (Alkuperäinen teos julkaistu 1949).
- Butler, J. (2006). *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous* (T. Pulkkinen & L.-M. Rossi, käänt.). Gaudeamus. (Alkuperäinen teos julkaistu 1990).
- Earles, J. (2017). Reading gender: a feminist, queer approach to children's literature and children's discursive agency. *Gender and Education* 29(3), 369–388. <https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1156062>
- Eerola-Pennanen, P., Turja, L. & Lipponen, S. (2022). Yhdenvertaisuus ja moninaisuus. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia* (3. painos). Vastapaino.
- Eskelinen, M. & Itäkare, S. (2020). ”Pidetään huolta ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja”. Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti Journal of Early Childhood Education Research*, 9(2), 197–229. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202101131230>
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.

- Flick, U. (2018). *Designing Qualitative Research*. SAGE Publications Ltd.
<https://doi.org/10.4135/9781529622737>
- Harju, H. (2006). *Kielitaito puhkeaa kukkaan. Kieltä rikastuttavia leikkejä 3–6-vuotiaille lapsille*. Folkhälsan.
- Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen* (1. painos). Atena.
- Heinimaa, E. (2001). Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.), *Avaa lastenkirja! Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön* (s. 142–163). Lasten Keskus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2018). *Tutki ja kirjoita*. Tammi.
- Huovinen, A. (2003). Yksi kuva, tuhat sanaa? Satukuvan merkitys lapselle. Teoksessa S. Ylimartimo & R. Brusila (toim.), *Kuvittaen. Käyttökuvan muotoja, merkityksiä ja mahdollisuuksia* (s. 19–29). Lapin yliopisto.
- Huuska, M. (2011). Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. Teoksessa L. Tuovinen, O. Ståhlström, J. Nissinen & J. Hentilä (toim.), *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus* (s. 222–259). Gaudeamus.
- Itäkare, S. & Oja, O. (2022). Vastakarvaan lukeminen ja sukupuolisensitiivinen kirjallisuuskasvatus. Teoksessa A.-M. Elonheimo, S. Miettinen, H. Ojala & T. Saresma (toim.), *Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka*. Vastapaino.
- Jokilaakso, T. (2022). Kerrottu lapsuus. Lapsi- ja nuorisokuvausten tutkimus 2000-luvulla. Teoksessa K. Laaksonen (toim.), *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen* (s. 7–25). Lastenkirjainstituutti.
- Juvonen, T. (2016). Irtiottoja sukupuolen luonnollisuudesta. Teoksessa M. Husso & R. Heiskala (toim.), *Sukupuolikysymys*. Gaudeamus.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 609 (1986). Haettu marraskuu 3, 2023, osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>
- Laki sukupuolen vahvistamisesta, 295 (2023). Haettu lokakuu 14, 2023, osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230295>
- Lepola, J., Peltonen, M. & Korpilahti, P. (2009). Kuvakertomus 4-vuotiaiden tarinan ymmärtämisen arvioinnissa. *Puhe ja kieli*. 29(3), 121–143.
<https://journal.fi/pk/article/view/4771>

- Lerikkanen, M.-K., Salminen, J. & Pakarinen, E. (2018). Varhaislapsuuden lukuhetket tukevat lukutaitoa. *Onnimanni, 2018 (1–2)*, 20–26.
- Love, J. (n.d.). *Julian is a Mermaid*. Haettu joulukuu 11, 2023, osoitteesta <https://jesslove.format.com/julian-is-a-mermaid>
- Mustola, M. (2014). Johdanto. Lastenkirjallisuus käsitteenä ja lajina. Teoksessa M. Mustola (toim.), *Lastenkirja. Nyt* (s. 7–24). Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2006). *How Picturebooks Work*. Routledge.
- Opetushallitus (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022*. Opetushallitus. Haettu lokakuu 14, 2023, osoitteesta <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-2022>.
- Opetushallitus (2023). *Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma*. Opetushallitus. Haettu lokakuu 14, 2023, osoitteesta <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/toiminnallinen-tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnitelma>
- Pesonen, J. (2023). Varjoista valoon – Kuvan merkitys sukupuolinormien haastamisessa. Teoksessa *Mikkelin 13. kuvitustriennale* (s. 21–37). Mikkelin taidemuseo.
- Rhedin, U. (1992). *Bilderboken på väg mot en teori* [Väitöskirja, University of Gothenburg]. Alfabeta Bokförlag AB.
- Rossi, L.-M. (2010). Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa T. Saresma, L.-M. Rossi & T. Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (s. 21–38). Vastapaino.
- Rotkirch, A. (2016). Sukupuolet evoluutioteoriassa. Teoksessa M. Husso & R. Heiskala (toim.), *Sukupuolikysymys*. Gaudeamus.
- Rättyä, K. (2013). Mitä kirjallisuuskasvatus on? *Kielikukko 2*(2013), 34–39.
- Salo, U.-M. (2015). Simalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbäck (toim.), *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s. 166–190). Tampere University Press.
- Seta Ry (n.d.). *Sukupuolen moninaisuus*. Haettu lokakuu 14, 2023, osoitteesta <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/>

- Siippainen, A. (2018). *Sukupuolvisuhteet, hallinta ja subjektifikaatio. Etnografinen tutkimus lasten ja aikuisten suhteista vuorohoitopäiväkodissa* [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX Digital Repository. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7512-8>
- Suojala, M. (2002). Portti kirjallisuuteen – kuvakirjat varhaiskasvatuksessa. Teoksessa N. Bengtsson & I. Loivamaa (toim.), *Kuvituksen monet muodot* (s. 121–129). BTJ Kirjastopalvelu.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2022). *Tasa-arvosanasto*. Haettu lokakuu 14, 2023, osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Haettu marraskuu 5, 2023, osoitteesta https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (uudistettu laitos). Tammi.
- Vilkka, H. (2021). *Tutki ja kehitä* (5., päivitetty painos). PS-kustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2009). *Lastentarhanopettajien jaettuja muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä*. Acta Universitatis Lapponiensis 171.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa O. Ylitapio-Mäntylä (toim.), *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille* (s. 15–29). PS-kustannus.

LIITTEET

Liite 1: Taulukko kirjan Ensilumi redusointivaiheesta

Alkuperäisilmaukset kirjasta <i>Ensilumi</i>	Pelkistetyt ilmaukset
TEKSTI: "Vaari kaivaa ostoskassistaan kankaan ja istuu nojatuoliin ompelemaan sitä."	Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta
TEKSTI: "Vaari harrastaa taitoluistelu"	Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta
TEKSTI: "Hame kimaltelee hänen käsissään ihmeellisen värisenä kuin korennon siivet."	Sateenkaarisymboliikka
TEKSTI: Lapsella neutraali nimi Tuisku	Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus
KUVA: Tuiskun hatussa Trans Pride-lipun värit	Sateenkaarisymboliikka
KUVA: Tuiskun neutraali ulkomuoto	Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus
TEKSTI: "Mummi auttaa vaaria ompelemisessä. Tuiskukin saa kiinnittää paljetteja kankaan reunaan."	Tuki ja kannustus
KUVA: Panseksuaali Pride-lipun värit mummon korvakoruissa	Sateenkaarisymboliikka
KUVA: Vaarin pitkät hiukset	Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus
TEKSTI: "...hame välähtää kuin ikkuna, jonka läpi näkee uuteen maailmaan."	Ulos tuleminen
TEKSTI: "Tuisku katsoo pitkään vaaria..."	Uuden ihmettely Ulos tuleminen
TEKSTI: "Oletko sinä mies vai nainen?"	Suora kysymys
KUVA: Kuvien värikylläisyys, lukuisat sävyt	Sateenkaarisymboliikka Toivo
TEKSTI: "Äiti ja isä ovat myös tulleet katsomaan hänen esitystään."	Ympäristön suhtautuminen
TEKSTI: "...hän näyttää upealta korentopuvussa."	Ympäristön suhtautuminen
TEKSTI: "He kaikki odottavat katsomossa jännittyneinä vaarin vuoroa."	Ympäristön suhtautuminen

TEKSTI: "Minä olen nainen. Minä olen 60-vuotias, iso nainen."	Oma käsitys sukupuolestaan Henkilökohtainen identiteetti Itsensä ja ominaisuuksiensa määrittely Ulos tuleminen Itsensä hyväksyminen Intersektionaalisuus
KUVA: Värikkäitä, kukoistavia kasveja ikkunalla	Sateenkaarisymboliikka Moninaisuuden hyväksymisen symboliikka
TEKSTI: "Hän osoittaa kuvia itsestään pienenä. Hän näyttää niissä totiselta."	Identiteetin ristiriita
KUVA: Valokuvan lapsi kuvattu tummissa sävyissä. Kaikki kuvissa totisia.	Identiteetin ristiriita Ympäristön suhtautuminen
TEKSTI: "Kun minä synnyin, vanhempani luulivat, että olin poika, vaari kertoo Tuiskulle."	Sukupuolinormit Biologiaan perustuva käsitys sukupuolesta
TEKSTI: "Minut puettiin pojaksi, vaikka en yhtään tykännyt siitä. Jo pienenä tunsin, että olin tyttö enkä poika. Mutta äitini ja isäni mielestä se oli pelkkää hullutusta."	Identiteetin ristiriita Ympäristön suhtautuminen
TEKSTI: "Minun piti varttua vaariksi asti, ennen kuin uskalsin kertoa muille..."	Salailu Helpotus Pelko
TEKSTI: "Enää en jaksaa esittää miestä. Lääkärit hoitavat minua. Hoitojen jälkeen näytän enemmän siltä, kuka olen sisimmässäni aina ollut."	Toivo Valoisa katse tulevaisuuteen Helpotus
KUVA: Vaari meikkaa, Tuisku kokeilee huulipunaa	Uuden ihmettely Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta
KUVA: Tuisku vaarin sylissä, lämmin tunnelma kuvassa	Läheisyys Sama ihminen kuin ennenkin
KUVA: Tuisku kokeilee vaarin hametta	Uteliaisuus uutta kohtaan Luonteva suhtautuminen uuteen
KUVA: Vaarin kasvot kuvataan peilikuvan kautta, kuvassa näkyy myös mummi, joka auttaa asettamaan vaarille hiuspantaa. Kuva kylpee värikyläisyydessä, sateenkaaren sävyissä, jotka heijastuvat kaikkialla peilikuvassa.	Sateenkaarisymboliikka Ulos tuleminen
TEKSTI: "Mummi kiinnittää vaarin hiuksiin kauniin pannan."	Ympäristön suhtautuminen Tuki ja kannustus Rohkaisu
TEKSTI: "Eikä tässä ole mitään kummallista, vaarallista eikä pelottavaa."	Ympäristön suhtautuminen Tuki ja kannustus

Me kaikki olemme erilaisia, ja kaikkien on tärkeintä saada olla oma itsensä.”	
TEKSTI: ”Tuisku katsoo ihailien, kuinka siipien värit syttyvät, hehkuvat ja häikäisevät. Värit, jotka ovat olleet vaarin silmissä ehkä aina.”	Puhkeaminen kukkaan Itsevarmuus
KUVA: Vaarin ylpeä ilme ja asento esityksen päätyttyä, ihmiset kiittelevät esityksestä kukin	Itsevarmuus Ympäristön suhtautuminen Tuki ja kannustus
KUVA: Kotimatka korentoasussa, Vaari käsikädessä Tuiskun ja mummin kanssa	Itsevarmuus Tuki ja kannustus Ympäristön suhtautuminen
KUVA JA TEKSTI: Ohikulkijoiden kohteliaat kommentit ja hymyt	Ympäristön suhtautuminen
TEKSTI: ”Jotkut uskovat sudenkorentojen tekevän unelmista totta, vaari kertoo Tuiskulle.”	Itsevarmuus Puhkeaminen kukkaan
TEKSTI: ”Joka kerta, kun joku katsoo vaaria ystävällisesti tai sanoo hänelle jotakin hyvää, ilta tuntuu Tuiskusta vähän valoisammalta.”	Tuki ja kannustus Ympäristön suhtautuminen Helpotus
TEKSTI: Vertauskuvallista puhetta uusista lumihietaleista, jotka puhkeavat öisten pilvien uumenista sekä varjon väistymisestä	Helpotus Puhkeaminen kukkaan
TEKSTI JA KUVA: Vaari näyttää lumihietaleiden kehystämänä ryhdikkäämmältä	Itsevarmuus Puhkeaminen kukkaan
KUVA: Tuiskulla vaarin panta päässä	Uuden ihmettely
KUVA: Polyseksuaali Pride-lipun värit Tuiskun vanhemman takin alla	Sateenkaarisymboliikka
TEKSTI: ”Oletko sinä tästä lähtien minun mummoni?”	Suora kysymys
TEKSTI: ”Vaikka sitten mummo, mummo vastaa.”	Identiteetin sanoittaminen Oikeus määritellä itse itsensä
TEKSTI JA KUVA: Lumi symboloimassa uutta, pyyhkii pois entisen	Helpotus Puhkeaminen kukkaan Valoisa katse tulevaisuuteen Ulos tuleminen

Liite 2: Taulukko kirjan Julius on merenneito redusointivaiheesta

Alkuperäisilmaukset kirjasta <i>Julius on merenneito</i>	Pelkistetyt ilmaukset
TEKSTI: "Tässä on poika nimeltä Julius"	Ympäristön suhtautuminen
TEKSTI: "Julius RAKASTAA merenneitoja"	Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta
KUVA: Alkuaukeamassa erilaisia naisvartaloita uima-altaassa uima-asuissa, Julius sukeltaa uimahousuisaan heidän keskellään. Vastinparina viimeinen aukeama, jossa erilaisia naisvartaloita merenneidon pyrstöineen veden alla, heidän keskellään Julius pitkissä hiuksissa ja merenneitona, tyytyväinen ilme kasvoillaan.	Sukellus uuteen Itsensä löytäminen Rohkeus olla oma itsensä Oikeus määritellä identiteettinsä Ympäristön suhtautuminen
KUVA: Julius ihonväärinsä perusteella etnisen vähemmistön edustaja	Intersektionaalisuus
KUVA: Julius kuvattu poikaa kuvaavien stereotyyppien mukaiseksi: lyhyet hiukset, uimahousut, shortsiasu	Sukupuolinormit
KUVA: Kuvasympoliikkaa kolmen tekstittömän aukeaman muodossa: Julius kuvitelmissaan riisuu vaatteensa, hänen hiuksensa kasvavat, hän saa pyrstön	Uuden ihmettely Puhkeaminen kukkaan
KUVA: Juliuksen muutosvaiheessa runsas, monivärinen kuvitus	Sateenkaarisympoliikka Puhkeaminen kukkaan
KUVA: Juliuksen kasvoilla ihmettelevä ilme	Uuden ihmettely
KUVA: Ilme muuttuu iloiseksi, liikkeet riemua kuvaaviksi	Puhkeaminen kukkaan Itsevarmuus
KUVA: Riemu naishahmojen kasvoilla, Julius kulkee ohi tiukasti mummin vieressä, kasvot peruslukemilla	Hämmennys
TEKSTI: "Mummi kuule, minäkin olen merenneito."	Ulos tuleminen Itsensä ja ominaisuuksiensa määrittely Identiteetin sanoittaminen Oikeus määritellä itse itsensä
KUVA: Juliuksella arka katse, ujo olemus	Epävarmuus muiden hyväksynnästä Hämmennys
KUVA: Yhden vähätekstisen ja yhden tekstittömän aukeaman aikana kuvitetaan Juliuksen muodonmuutos merenneidoksi: riisuu vaatteet, tekee	Itsevarmuus Puhkeaminen kukkaan Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus

huonekasvista pitkät hiukset, sitoo pitsiverhoista pyrstön, seisoo lopuksi yläpeässä asennossa merenneitona	
KUVA: Mummi saapuu paikalle, katsoo Juliusta kulmat kurtussa	Ympäristön suhtautuminen Ulos tuleminen
KUVA: Juliuksen ylpeä asento sulaa, ilme muuttuu pettymystä ja epävarmuutta kuvastavaksi, Julius katsoo asuaan, katsoo myös itseään peilistä	Epävarmuus muiden hyväksynnästä Identiteetin ristiriita Pelko
KUVA JA TEKSTI: Mummi ojentaa Juliukselle helminauhan: "Ovatko nämä minulle?"	Toivo Rohkaisu Ympäristön suhtautuminen Tuki ja kannustus Helpotus
KUVA: Julius ja mummi kulkevat käsi kädessä ulos ovesta ja pitkin katua, Julius merenneitoasussaan ja helminauhassa, hymy kasvoillaan	Tuki ja kannustus Ympäristön suhtautuminen Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus
KUVA JA TEKSTI: Julius huomaa karnevaaliin pukeutuneet ihmiset kadulla, kuiskaa "Merenneitoja", jää kurtistamaan nurkan takaa olemus jännittyneenä	Epävarmuus muiden hyväksynnästä
TEKSTI: "Ihan niin kuin sinä. Tulehan kulta, mennään mukaan."	Rohkaisu Tuki ja kannustus Ympäristön suhtautuminen
KUVA: Värikäs kuvitus väkijoukosta	Sateenkaarisymboliikka Moninaisuuden hyväksymisen symboliikka
KUVA: Julius ja mummi osana värikästä kulkuetta, jossa monenlaisiin asuihin pukeutuneita henkilöitä, mumilla hymy kasvoillaan ja Juliuksella ylpeä, juhlallinen olemus	Rohkaisu Tuki ja kannustus Moninaisuuden hyväksymisen symboliikka Ympäristön suhtautuminen Valoisa katse tulevaisuuteen

Liite 3: Klusterointivaihe, molemmat kirjat

Pelkistetyt ilmaukset molemmista teoksista	Alaluokka
Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava toiminta Sukupuolinormatiivisuudesta poikkeava olemus Identiteetin ristiriita	Poikkeaminen sukupuolinormeista
Sateenkaarisymboliikka Moninaisuuden hyväksymisen symboliikka	Hyväksyvä ympäristö
Ulos tuleminen Sukellus uuteen Itsensä löytäminen Luonteva suhtautuminen uuteen	Avoin suhtautuminen moninaisuuteen
Uuden ihmettely Suora kysymys Ympäristön suhtautuminen Uteliaisuus uutta kohtaan Läheisyys	Sukupuolen määrittely sosiaalisessa toiminnassa
Toivo Itsensä hyväksyminen Helpotus Valoisa katse tulevaisuuteen Puhkeaminen kukkaan Itsevarmuus	Oikeus olla oma itsensä
Oma käsitys sukupuolestaan Henkilökohtainen identiteetti Itsensä ja ominaisuuksiensa määrittely Sama ihminen kuin ennenkin Identiteetin sanoittaminen Oikeus määritellä itse itsensä	Sukupuoli-identiteetti henkilökohtaisena kokemuksena
Salailu Epävarmuus muiden hyväksynnästä Hämmennys Pelko	Pelko syrjinnästä
Sukupuolinormit Biologiaan perustuva käsitys sukupuolesta	Sukupuolinormatiivinen ajattelutapa, binäärinen sukupuolikäsitys
Tuki ja kannustus Rohkaisu	Hyväksyntä yhteiskunnassa
Intersektionaalisuus	Intersektionaalisuus

Liite 4: Abstrahointivaihe pääluokkiin, molemmat kirjat

Alaluokka	Pääluokka
Hyväksyvä ympäristö Avoin suhtautuminen moninaisuuteen Hyväksyntä yhteiskunnassa	Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa
Poikkeaminen sukupuolinormeista Oikeus olla oma itsensä Sukupuoli-identiteetti henkilökohtaisena kokemuksena	Sukupuolinstereotyyppien purkaminen ja sukupuolen yksilöllinen ilmaisu
Sukupuolen määrittäminen sosiaalisessa toiminnassa	Sukupuoli sosiaalisessa toiminnassa ja puhetavoissa määrittävänä
Pelko syrjinnästä Sukupuolinormatiivinen ajattelutapa Binäärinen sukupuolikäsitys	Sukupuolinormit syrjinnän mahdollistajina
Intersektionaalisuus	Intersektionaalisuus